

Development of Residential In-between Spaces in Aleppo City From the Late Ottoman Era Till 2010

Zena Asswad^a, Maryam Farhady^{b*}, Zoheir Mottaki^c

^a. Department of Architecture , Faculty of Architecture and Urban Planning ,
Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

^{b*}. Department of Architecture , Faculty of Architecture and Urban Planning ,
Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

^c. Department of Disaster and Reconstruction, Faculty of Architecture and Urban Planning,
Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

<https://doi.org/10.22034/ispdrc.2024.2039267.1127>

ARTICLE INFO

Keywords:

In-Between Spaces
Housing Development
Aleppo
Home-Patch
Housing

Received:

21 August 2024

Received in revised form:

13 October 2024

Accepted:

24 November 2024

pp.16-40

ABSTRACT

Residential In-between spaces, in addition to providing a connection between outside and inside, light, and natural ventilation, offer an opportunity to connect people with nature and neighbors. They are ambiguous in nature and belong to neither inside nor outside a housing unit, having this possibility of regulating the relationship between inside and outside. They create boundaries between housing units that shape the spatial configuration of home-patches and neighborhood. Considering the relevance of these two items in social and environmentally sustainable design, the in-between space is an important place to meet different human needs. Therefore, examining and understanding the current situation of the in-between space is the basis for a more conscious design approach compatible with people's lifestyles. This paper aims to understand in-between spaces' different typologies within the home-patch scale in the city of Aleppo throughout its history from the traditional housing to the latest official residential urban development before the war. The city's informal housing is excluded from this study. This research tries to answer these questions:

- What are the in-between spaces in a home-patch and how are they distinguished?
- What categories of housing are there in the historical course of housing developments in Aleppo city?
- What types of in-between spaces can be identified in the official housing category of Aleppo city?
- What are their physical differences? And what environmental qualities have they led to?

Corresponding author (Email: m_farhady@sbu.ac.ir)

The research methodology consisted of three stages, first: developing a theoretical framework about physical characteristics and environmental qualities of in-between spaces in home-patches, second: dividing Aleppo housing development into different periods and selecting samples of home-patches from these periods, third: field-study, comparison, analyzing findings and drawing conclusions. Since the study of the city as a whole is beyond the scope of the present paper, an attempt has been made to present the typology of in-between spaces and their distinguishing characteristics by studying the historical developments of the residential neighborhoods of Aleppo and selecting neighborhoods and home-patches for a more detailed investigation. The first stage of the research has classified in-between spaces into transitional spaces and connecting spaces that include housing unit entrances, building entrances, staircases, ground floor yards, balconies, roofs, green spaces, and pavements. According to the literature these spaces were to be analyzed based on a) physical characteristics such as location and surrounding spaces and enclosure; and b) environmental qualities such as physical accessibility, visual permeability, adaptability, livability, comfort and sense of safety. In the second stage, using a descriptive-analytical research strategy, five housing periods are examined: traditional housing - housing during the French occupation period (1920-1946) - housing after independence and until the beginning of the socialist economy (1963-1946) - Housing in the stage of socialist economy (1963-2004) - Housing in the stage of social economy (2004-2010). the neighborhoods were identified by examining historical and library sources, and aerial photographs, and then by conducting a field study to identify in-between spaces. A home-patch has been selected for a detailed study and the main types of in-between spaces in Aleppo city have been identified and presented in the table.

The results indicate the presence of four typologies for each of the housing unit entrances, the building entrances, ground floor yards, and balconies; and three typologies for each of the staircases, green spaces, and pavements. One of the most obvious

results is the transformation of transitional spaces such as the staircase and the pavements in their physical characteristics and environmental qualities. The staircases transformed from a private space with private physical access and visual permeability to a semi-public space with inappropriate environmental qualities that lessened their livability and sense of safety. In contrast, transitional spaces outside the residential building such as pavements have larger dimensions and a better sense of safety. In the same manner, connecting spaces inside the residential buildings such as balconies, entrances, and yards have been given smaller dimensions and inappropriate visual permeability for private activities, also reducing the sense of safety in them. However, the green spaces on the sidewalk and the home-patch park are designed to provide climatic comfort and a sense of safety through their visual permeability from all balconies.

Therefore, one of the most obvious results is the transformation of transition spaces from completely private to semi-public and from semi-private to public ones, increasing their number, and the change of connecting spaces despite their private ownership into semi-private and semi-public spaces through their visual permeability. With this transformation, the livability of spaces such as the staircase, ground floor yard and green spaces decreased. Also, reducing the dimensions of semi-private transition and connection spaces has led to not paying attention to important social dimensions and not responding to environmental issues.

Aleppo, like other Syrian cities, went through many changes in its residential fabric, especially after the French colonial period. In-between spaces have undergone significant transformation changing the nature of the relationship between people and their houses. The typologies presented in this paper identify and classify the existing situations of in-between spaces in Aleppo before the war and the changes in their environmental qualities, opening the door for future studies to evaluate and revise the design of these spaces in accordance with Aleppo's culture and their adaptation to their lifestyle.



انحصار علمی، پرداخت غیر عامل، ایران

نشریه علمی شهر ایمن

شابا الکترونیکی: 2676-556X

Journal Homepage: www.ispdrc.ir



مقاله پژوهشی

مؤلفه‌های اثرگذار و اثرپذیر توسعه شهری و تغییرات اقلیمی، یک رابطه دو سویه در جهت انطباق پذیری با سناریوهای جهانی‌سیر تحول فضاهای میانی در مسکن شهر حلب از اواخر دوران عثمانی تا سال ۲۰۱۰

زینا اسود- معماری، دانشکده معماری و شهر سازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
 مریم فرهادی*- گروه معماری، دانشکده معماری و شهر سازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
 زهیر متکی - گروه سوانح و بازسازی، دانشکده معماری و شهر سازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

<https://doi.org/10.22034/ispdrc.2024.2039267.1127>

چکیده

فضاهای میانی در مسکن، علاوه بر ایجاد ارتباط میان درون و بیرون، تأمین نور و تهویه طبیعی، فرصتی را ایجاد می‌کنند تا ساکنان با طبیعت و همسایگان خود ارتباط برقرار کنند. آن‌ها مرزهایی بین واحدهای مسکونی ایجاد می‌کنند که پیکربندی واحدهای همسایگی و محله‌ها را شکل می‌دهد. فضاهای میانی ماهیتی مبهم دارند و نه به داخل و نه خارج به‌طور کامل تعلق ندارند. بنابراین، می‌توانند تنظیم‌کننده روابط بین بیرون و درون باشند. این مقاله درصدد شناسایی گونه‌های فضای میانی و سیر تحول آن در شهر حلب از مسکن سنتی تا آخرین توسعه رسمی مسکن پساجنگ است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و شامل این مراحل می‌شود: تدوین چارچوب نظری برای تعریف و بررسی فضاهای میانی در مسکن شهر حلب؛ انتخاب نمونه‌هایی از واحدهای همسایگی در شهر حلب از دوره‌های تاریخی مختلف؛ شناسایی فضاهای میانی و تحلیل و طبقه‌بندی آن‌ها بر اساس ویژگی‌های کالبدی، کیفیت‌های محیطی و مالکیت. به این ترتیب، پنج دوره‌ی تاریخی بررسی شده و هشت دسته مسکن بر اساس انواع فضاهای میانی معرفی شده است. گونه‌های فضاهای میانی بر اساس مقایسه ویژگی‌های کالبدی شامل شکل، موقعیت، محصوریت و کیفیت‌های محیطی شامل دسترسی فیزیکی، نفوذپذیری بصری، امنیت و آسایش اقلیمی و همچنین مالکیت طبقه‌بندی شده‌اند. یافته‌ها حاکی از وجود دو گونه فضای میانی در نقش گذر و چهار فضای میانی در نقش اتصال است. یکی از بارزترین نتایج، تبدیل فضاهای گذر از کاملاً خصوصی به نیمه عمومی و از نیمه خصوصی به عمومی و افزایش تعداد آن‌ها و تبدیل فضاهای اتصال از طریق نفوذپذیری بصری به فضاهای نیمه خصوصی و نیمه عمومی علی‌رغم مالکیت خصوصی آن است. همچنین، در طول زمان مساحت برخی فضاها مانند راه‌پله و حیاط و متعاقباً سرزندگی آن‌ها نیز کاهش یافته است.

واژگان کلیدی

فضاهای میانی
 سیر تحول مسکن
 حلب
 واحد همسایگی
 مسکن

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۵/۳۱

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۷/۲۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۰۴

صص. ۴۰ - ۱۶

نویسنده مسئول

Email: m_farhady@sbu.ac.ir

مقدمه

زندگی روزمره ساکنان که گامی برای درک و شناخت کیفیت مطلوب این فضاها در محیط مسکونی محسوب می‌شود. روش تحقیق این پژوهش توصیفی-تحلیلی است که بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. بدین منظور، ابتدا به چیستی و چگونگی فضاهای میانی از جمله ویژگی‌های کالبدی و کیفیت‌های محیطی آن‌ها پرداخته شده و سپس، دوره‌های تاریخی ساخت مسکن شهر حلب معرفی شده است. از آنجا که بررسی کل شهر فراتر از حوزه‌ی این مقاله است، تلاش شده ویژگی‌های متمایز محلات مسکونی حلب و انتخاب واحدهای همسایگی با مطالعه‌ی تحولات تاریخی شهر صورت گیرد. به این ترتیب که نمونه‌های منتخب از هر دوره امکان تعمیم به کل شهر را داشته باشد. شایان ذکر است بافت‌های مسکونی غیررسمی شهر در این پژوهش لحاظ نشده‌اند، و فقط مسکن رسمی که تابع ضوابط ساخت‌وساز دولت بررسی شده است. مسکن به پنج دوره‌های تاریخی تقسیم شده و محلات مسکونی از هر دوره انتخاب شده است. در هر محله یک واحد همسایگی^۲ برای مطالعه‌ی دقیق انتخاب شده است. سپس، مطالعه میدانی برای شناسایی فضاهای میانی آن‌ها انجام شده و بر آن اساس داده‌ها مقایسه و ویژگی‌های فضاهای میانی مسکونی استخراج شده است. بر اساس ویژگی‌های استخراج شده، فضاهای میانی مسکن گونه‌بندی شده‌اند. در گام نهایی واکاوی ویژگی‌های مشترک و متغیر این گونه‌ها در دوره‌های مختلف شهر حلب و سیر تحول آن انجام گرفته است.

این پژوهش تلاش دارد به این سؤال‌ها پاسخ دهد:

(۱) فضاهای میانی در واحد همسایگی چیست و چگونه متمایز می‌شود؟ (۲) در سیر تاریخی تحولات مسکن در شهر حلب چه دسته‌بندی از مسکن وجود دارد؟ (۳) در دسته‌بندی مسکن رسمی شهر حلب چه گونه‌های از فضاهای میانی قابل‌شناسایی است؟ (۴) وجوه تمایز کالبدی آن‌ها چیست و منجر به ایجاد چه کیفیت‌های محیطی در دوره‌های مختلف شده‌اند؟
در این تحقیق، برخلاف مطالعات قبلی که عمدتاً بر عناصر معماری منفرد یا بر سیاست‌های طراحی شهری متمرکز بوده‌اند، ویژگی‌های کالبدی و کیفیت‌های محیطی فضاهای میانی در

«در میان بودن»^۱ در مطالعات معماری و سایر حوزه‌های دانش مفهومی است که میان دو عنصر دیگر حادث می‌شود و به دوگانگی‌ها تعلق دارد. موجودی مستقل است که هم بر محیط اطراف خود تأثیر می‌گذارد و هم از آن تأثیر می‌پذیرد (المقرّم و العنّبکی، ۲۰۱۴). برقراری این ارتباط بین عناصر مختلف معماری در مفهوم «فضاهای میانی» تجسم می‌یابد. ارتباط میان بیرون و درون از طریق سلسله‌مراتب فضاهای میانی صورت می‌گیرد (ساسانی، عینی فر و ذبیحی، ۱۳۹۵: ۷۰) به این ترتیب، مرز بیرون و درون در این فضاها مبهم است. Kimmel, 2021 توضیح می‌دهد که فضاهای میانی، فضاهای آستانه است که نه صرفاً فضای داخلی و نه فضای خارجی هستند، نه کاملاً فردی و نه جمعی، و نه کاملاً خصوصی و نه عمومی (Kimmel, 2021: 25). عبور از آستانه نیز در انواع مختلف معماری یک جنبه نمایشی دارد چون از یک فضا به فضای دیگر عبور می‌شود. بنابراین طراحی این فضا با هدف برجسته کردن اهمیت این گذر انجام می‌شود (Sensual Design Studio, 2018: 19). باین وجود، این فضاها امکاناتی را برای دگرگونی اجتماعی، فرهنگی و طبیعی ایجاد می‌کند. در شهر حلب، دوره‌ی استعمار فرانسه سرآغاز شکل‌گیری ساختمان‌های آپارتمانی و دگرگونی چشمگیر در بافت‌های مسکونی سنتی است. فرایند انتقال فرهنگی و تحول تاریخی مسکن را با تحلیل عناصر و کیفیت‌های معماری که مرتبط با سبک زندگی ساکنان است می‌توان بررسی کرد (هرناندز، ۱۴۰۲: ۲۹). به این ترتیب، ورود فرهنگ سکونت غربی، افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی، فضاهای میانی را دگرگون کرد، غافل از آنکه دگرگونی این فضاها شیوه زندگی ساکنان را نیز عوض می‌کند و باعث تغییراتی در پیوندهای اجتماعی، سنت‌های فرهنگی و ارتباط با طبیعت می‌شود. از آنجا که تغییرات فضاهای میانی مسکن حلب در این برهه به‌طور مدون مستند نشده، هدف پژوهش حاضر بررسی سیر تحول تاریخی مسکن حلب و گونه‌های فضاهای میانی آن و تبیین رابطه طراحی کالبدی با کیفیت‌های محیطی موجود در آن‌ها است. منظور از این امر شناخت انواع الگوهای فضاهای میانی و یافتن تفاوت‌ها و شباهت‌های آن‌ها در شکل‌دهی محیط

ساختمان‌های مسکونی با ویژگی‌های اقلیمی و نیازهای انسانی را علت اصلی عدم تعامل ساکنان با یکدیگر و تغییرات کالبدی مسکن می‌داند. دوری (۲۰۱۶) برای ارائه الگوهای جایگزین در طراحی مسکن حلب، به بررسی ویژگی‌های کالبدی آن پرداخته و مجموعه‌ای از عوامل تعیین‌کننده را برای بررسی پیکره‌بندی ساختمان‌های مسکونی معرفی کرده است. از بارزترین نتایج این پژوهش، اشاره به نقش انعطاف‌پذیری فضاهای میانی از دیدگاه زیباشناختی و ایجاد تعاملات اجتماعی است. ناصح (۲۰۱۸) انعکاس تغییر نیازهای خانواده را بر فرم فضاهای مسکونی بررسی کرده است. و برای دستیابی به پایداری، به نوآوری در طراحی مسکن با تأکید بر انعطاف‌پذیری فضاهای مسکونی می‌پردازد. Kassouh (۲۰۲۰) تجربیات بازسازی مسکن اجتماعی پس‌اجنگ در آلمان را با سیر تاریخی مسکن اجتماعی سوریه مقایسه می‌کند. او عوامل کالبدی مسکن اجتماعی را که در ایجاد بحران مسکن دخیل بوده تحلیل می‌کند. از مهم‌ترین آن‌ها، مساحت کم واحدهای مسکونی، کمبود فضاهای نیم‌باز متناسب با اقلیم و سبک زندگی، و همچنین کمبود فضاهای باز عمومی است.

پژوهش‌های بررسی‌شده به مباحث مرتبط به فضاهای میانی و مفاهیم آن اشاره می‌کند؛ و به اهمیت این فضاها در ارتقای کیفیت سکونت، و انطباق با نیازهای اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی تأکید می‌کند. هرچند در این پژوهش‌ها فضای میانی به‌مثابه فضای ثانویه در نظر گرفته‌شده و سیر تحول تاریخی کالبد این فضاها و ویژگی‌های آن به‌روشنی بررسی نشده است.

مبانی نظری پژوهش

فضاهای میانی

فضای میانی مفهومی چندبعدی است که می‌تواند هم به تلاقی تجربه‌های فرهنگی، اجتماعی و زندگی و هم به تلاقی دو عنصر فیزیکی اشاره داشته باشد. آن‌ها می‌تواند بین دو عنصر متضاد مانند طبیعی و مصنوع، بیرون و درون، عمومی و خصوصی؛ یا رابطه معنادار بین جزء و کل در دو سطح مختلف در یک سلسله‌مراتب ساختاری؛ یا بین دو عنصر مشابه مانند دو خرده فضای داخلی پدیدار شود (Farhady, and Nam, 2009: 23) در نظر هومی بابا فضاهای میانی تلاقی تجربه

مقیاس واحد همسایگی در پنج دوره متمایز تجزیه‌وتحلیل می‌شوند. این تحقیق با دسته‌بندی مسکن به هشت گونه، این فضاها (بالکن - ورودی واحد مسکونی - ورودی ساختمان مسکونی، راه‌پله، فضای سبز و پیاده‌روها) درک جامع و ظریفی از سیر تحول آن‌ها ارائه می‌کند. این‌گونه شناسی نوآورانه امکان مقایسه دقیق‌تر و سامانمند تر را فراهم می‌کند و الگوها و روندهای تغییر طراحی آن‌ها را آشکار می‌کند که قبلاً نادیده گرفته‌شده بود. علاوه بر آن این تحقیق کمک قابل‌توجهی به حوزه مطالعات شهری تاریخی معماری می‌کند. با تمرکز بر فضاهای میانی نقش حیاتی آن‌ها در شکل دادن بافت اجتماعی و محیطی واحدهای همسایگی را روشن می‌کند. این یافته‌ها روایت‌های مرسوم را که معماری تاریخی و فضاهای عمومی را در اولویت قرار می‌دهند، به چالش می‌کشد و اهمیت فضاهای روزمره را در توسعه شهری تاریخی برجسته می‌کند. این دیدگاه نه‌تنها درک ما از تاریخ شهری حلب را غنی می‌کند، بلکه درس‌های ارزشمندی را برای برنامه‌ریزی و طراحی شهری معاصر ارائه می‌دهد.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی درباره وضعیت مسکن سوریه و شهر حلب قبل از جنگ وجود دارد که به مباحث مربوط به فضاهای میانی، و سازمان‌دهی توده و فضا در مسکن اشاره می‌کند. قندقچی (۲۰۱۳) به شناسایی دلایل تغییرات طراحی و ساخت‌وساز مسکن در حلب پرداخته و به تغییراتی که بر اساس نیازهای ساکنان در فضاهای داخلی واحدهای مسکونی ایجادشده اشاره کرده است. از مرتبط‌ترین نتایج این پژوهش نقش ضوابط و مقررات سازمان‌دهی اراضی و فضاهای بین ساختمان‌ها در ایجاد فضاهای میانی تکرارشونده است که روند طراحی معماری را محدود می‌کند. به‌طوری‌که نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای مردم اعم از تأمین نور، تهویه و حریم خصوصی باشد؛ و بر اهمیت نقش فضاهای میانی در ارتقای کیفیت فضاهای داخلی اشاره می‌کند. اسماعیل (۲۰۱۵) تأثیر تغییرات فرهنگی - اجتماعی را بر مسکن رسمی سوریه بررسی کرده است. و با تمرکز بر رفتارهای تهیه و مصرف غذا خانواده‌های سوریه‌ای و فضاهای مرتبط با آن، به بازنگری طراحی فضاهای میانی مانند بالکن‌های آشپزخانه و پشت‌بام سازگار با نیازهای متغیر خانوار پرداخته است. عاشور (۲۰۱۶) همساز نبودن

فضایی از عمومی به خصوصی، این ارتباط را برقرار می‌کند (Nooraddin, ۲۰۰۲: ۷۶). Lauria, & Vessella (۲۰۲۱): ۳۱) فضاهای میانی فضاهایی که تا حدودی پنهان هستند و در آن‌ها لحظات غیررسمی زندگی رخ می‌دهد. این فضاها می‌توانند ورودی‌ها، لابی‌های ورودی، درگاه‌ها، راه‌پله‌ها یا خروجی‌ها باشند (پاکزاد، ۱۳۹۸: ۵۱۵) که در آن عناصر فیزیکی مانند درب‌ها، پنجره‌ها، نرده‌ها، دیوارها، پله‌ها و مصالح و همچنین مفاهیم مانند محلی-جهانی، درون-بیرون و خصوصی-عمومی تأثیرگذار هستند (Luz, ۲۰۰۶: ۱۴۶). بدین ترتیب فضاهای میانی خواه فضاهای اتصال، گذر یا عرصه‌های حائل باشند، نقش مهمی در برقراری ارتباط میان انسان و طبیعت، فرد با فرد را ایفا می‌کنند، و در تحقق معماری پایدار مؤثر هستند (نوری، ۱۴۰۰: ۱۲۱) و به گذر از وضعیتی به وضعیت دیگر یاری می‌رسانند. ولی امروزه اهمیت این فضاهای اتصال فراموش شده و فضاهای میانی به مانعی برای حرکت سریع مردم در فضاهای مسکونی تبدیل شده است. به همین دلیل است Sensual Design Studio اذعان می‌کند که امروزه فضاهای میانی یا آستانه‌ها صرفاً برای مسائل مربوط به ایمنی و امنیت وجود دارند مانند دروازه‌ها، صف‌های بررسی‌ها و بازرسی‌ها (Sensual Design Studio, 2018)

در این پژوهش فضاهای میانی به فضاهای گذر و اتصال تقسیم‌شده است (شکل ۱). فضاهای گذر در این پژوهش فضاهای مانند راه‌پله و معابر که در نقش آستانه‌های مرزی عمل می‌کنند و پلی میان فضاهایی با عملکردهای مختلف در یک واحد همسایگی می‌سازند. (Nooraddin, ۲۰۰۲: Gehl, ۲۰۱۱: ۲۰۰۴) به علاوه، دسترسی فیزیکی و جابجایی ساکنان را تسهیل می‌کنند و به انتقال بین دو موقعیت، لحظات یا فضاهای عمومی و خصوصی کمک می‌کنند. از ویژگی‌های کلیدی فضاهای گذر، ایجاد تغییر و تحول پیوسته است (Luz, ۲۰۰۶: ۱۵۹) و دارای کالبدی مرکب از ویژگی‌های دو فضای مجاور است (المقرّم و العنبکی، ۲۰۱۴: ۳۲). اهمیت آن‌ها در ایجاد حس جریان و انسجام در پیکره‌بندی‌های واحد همسایگی بسیار است (Alexander, ۱۹۷۷: ۱۹۸).

استعمار زده و استعمارگر را مجسم می‌کند که در آن قوانین و سیستم‌های استعمار هم ظهور می‌کنند و هم در هم می‌شکنند (هرناندز، ۱۴۰۲: ۹۵). به طوری که این فضای سوم مرزی بین موقعیت متضاد و متناقض تجربه تاریخی و فرهنگی مردم آشکار می‌کند (هرناندز، ۱۴۰۲: ۱۰۷). فضاهای میانی دو ویژگی‌های در تضاد با مفاهیم در دوره مدرن متأخر رخ داد، دارند. یک جنبه در برابر انشعاب بین جمع و فرد است چون این فضا هم جمعی و هم فردی است و دوم مقاومت در برابر همگن شدن فضا و از دست دادن طیفی از فضاهای خصوصی و فضاهای عمومی است (Kimmel, 2021: 228).

برخی پژوهشگران (هاجر و ریندورپ، ۲۰۰۱: ۱۲۸) نیز آن را یک فضای مرزی مابین دنیاهای مختلف ساکنان معرفی کرده‌اند. این فضاها با عناوینی همچون واسطه^۱، مرز میان خصوصی/عمومی، آستانه^۲، لبه نرم^۳ و فضای لبه‌ای (لیمینال^۴) تعریف شده‌اند (Gehl, ۲۰۱۱: ۱۴۹; Hajer and Reijndorp, ۲۰۰۱: ۱۲۸; Boettger, ۲۰۱۴: ۴۵). ماهیت این فضاها می‌تواند مبهم باشد، به این معنا که نه به طور کامل به درون و نه به بیرون تعلق دارند و نه آن‌گونه‌اند که تعریف سومی برای آن‌ها وجود داشته باشد (المقرّم و العنبکی، ۲۰۱۴: ۲۰). آن‌ها فضاهای هستند که به طور هم‌زمان فضاهای دیگر متصل و جدا می‌کند. (Kimmel, 2021: 205) بنابراین، فضایی میانجی‌گر، فاقد فرم یا هویت مستقل و جایی میان هویت‌ها محسوب می‌شود که می‌تواند روابط میان دیگر فضاها را تنظیم کند. از این رو، حدود فیزیکی و ادراکی آن‌ها توسط فضاهای پیرامونشان تعیین می‌گردد.

در معماری، فضاهای میانی به‌ویژه در گذر میان فضای داخلی و خارجی قابل تجربه هستند. فضای ورودی یعنی آنجا که دسترسی به فضای ملموس درون را فراهم می‌کند فضای آستانه‌ای محسوب می‌شود. فضای میانی می‌تواند مابین خیابان و ساختمان قرار گیرد و طراحی آن در شکل‌دهی تعاملات و رفتارهای اجتماعی نقش مهمی ایفا کند (Gehl, ۲۰۱۱: ۱۸۶; Nooraddin, ۲۰۰۲: ۷۱). با استفاده از مفهوم فضای میانی فضاهای حیاط داخلی و خیابان‌ها به تحلیل تعامل میان فضای بیرون و درون در محیط‌های شهری، به‌ویژه در شهرهای تاریخی عرب، پرداخته است. که از طریق سلسله‌مراتب

Soft Edge^۳
liminal^۴

interface^۱
Threshold^۲

انتخاب مسیر یا امکان حرکت در آن‌ها، یکی از ویژگی‌های اصلی تعیین‌کننده کیفیت این فضاها به شمار می‌رود (قاسمی اصفهانی، ۱۳۸۳: ۱۱۵؛ فلاحت و شهیدی، ۱۳۹۴: ۳۳). نفوذپذیری بصری عامل حیاتی است در سرزندگی فضاها. از آنجایی که فضاها چه عمومی، و چه نیمه عمومی و نیمه خصوصی تنها قابل استفاده هستند هنگامی که قابل مشاهده نیز باشند

(Lee & Scholten, 2022).

عامل مهم دیگر در بحث فضاهای میانی، نقش محوری انسان است. طبق نظر Trancik، همه فضاها باید بتوانند پاسخگوی نیازهای حال و آینده ساکنان باشند (پاکزاد، ۱۳۹۸: ۵۲۲) که برای این منظور شخصی‌سازی و انعطاف‌پذیری این فضاها از اهمیت بسیاری برخوردار است. از این‌رو، روشن شدن مالکیت رسمی این فضاها، استفاده مختلف از این فضاها و ارتباطشان با افراد مختلف را آشکار می‌سازد. Carmona (۲۰۱۰) ادراکات ساکنان از کاربری فضاها و مالکیت آن‌ها را در گونه شناسی فضاهای عمومی خود ادغام می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که اکثر فضاهای میانی در زمره فضاهای باز مبهم جای می‌گیرند، «از این جهت که مالکیت آن‌ها و اینکه تا چه حد «عمومی» هستند یا نه، مشخص نیست»

(Carmona, ۲۰۱۰، ص ۱۷۱).

طراحی فضاهای میانی نیز از نظر Kimmel, 2021 مستلزم آزادی فضایی و عملکردی متناسب با بافت فرهنگی، اندازه و تراکم شهر، ارتباط با محیط اطراف، برنامه طراحی (اندازه و عملکرد ساختمان) و زیبایی‌شناسی فضاها است. طراحی فضاهای میانی باید بر افراد تأثیر بگذارند، از جمله ارتقای تعاملات بین فردی و امکان ایجاد مجدد حضور، حرکت، و کنش مردم در فضاها است

(Kimmel, 2021: 169).

فضاهای خصوصی در اختیار یک‌خانه یا ساکنان یک ساختمان آپارتمان است. اما مالکان نمی‌توانند آزادانه از آن‌ها استفاده کنند، و به فضاهای نیمه‌خصوصی تبدیل می‌شود. حیاط‌های همکف، ورودی یک ساختمان مسکونی، و بالکن‌ها هرچند دسترسی فیزیکی فقط برای مالکان امکان‌پذیر است، اما با نفوذپذیری بصری کنترل عمومی نیز در آن وجود دارد (Erdogan, & Birol, 2020: 164). با وجود این، آن‌ها فضاهایی برای فعالیت اجتماعی و جمع شدن دوستان محسوب

فضاهای اتصال فضاهای دسترسی به واحد مسکونی، فضاهای باز، بسته و نیم‌باز مانند حیاط، تراس و فضای سبز محسوب می‌شوند که فرصت‌هایی برای تعامل با افراد و طبیعت را فراهم می‌کنند؛ و از طریق کیفیت‌های کالبدی و محیطی خود پاسخ‌های عاطفی و حس تعلق را برمی‌انگیزند (Pallasmaa, ۲۰۱۲: ۴۲)؛ بنابراین، این فضاها می‌توانند محل گردهمایی، نشستن، صرف غذا یا ملاقات و همچنین تحسین طبیعت و بهره‌مندی از تهویه و نور طبیعی مناسب و برقراری ارتباط بین دیگر فضاها باشند. آن‌ها عرصه‌های ایستا را از طریق اتصال و تعامل به فضاهایی پویا تبدیل می‌کنند (المقرّم و العنّبکی، ۲۰۱۴: ۳۳). فضاهای اتصال ارتباط بین ساکنان با همدیگر و با طبیعت را تقویت می‌کنند و در نقش گره‌های تعاملی عمل می‌کنند. (نوری، ۱۴۰۰): Boettger (۲۰۱۴). Gehl, ۱۹۹۶؛ Nooraddin, ۲۰۰۲؛ (المقرّم و العنّبکی، ۲۰۱۳)؛ (هرناندز ۱۴۰۲)

معیارهای ارزیابی فضاهای میانی

در مطالعات مرتبط با فضاهای میانی معیارهای تأثیرگذار بر ارزیابی این فضاها بررسی شده است. سه ویژگی مهم شکل محیط کالبدی، کارکرد این فضاها و معنا وجود دارد (معینی و اسلامی، ۱۳۹۱: ۵۳) به این ترتیب فضاهای میانی افزون بر شاخصه‌های کالبدی متمایز، ویژگی‌های کارکردی و مفهومی مختلفی نیز دارند. به این ترتیب، علاوه بر بررسی کالبدی این فضاها و فضاهای مجاور آن‌ها، ابعاد کیفی دیگری نیز در ارزیابی دخیل هستند که در نهایت همه به تعریف و تحدید این فضاها کمک می‌کند.

دیوارها و سایر مرزهای فیزیکی، نقش اساسی در تعیین فرم فضا و محصوریت آن ایفا می‌کنند. با این حال، حس محصوریت پیش‌نیازی برای یک فضای موفق است و مهم‌ترین ویژگی محصوریت ایجاد مکث در بافت محله و شکل‌دهی فضاهای غیررسمی برای کاربران است (Carmona, 2019). ادراک فضا در مرحله نخست، مرهون ابعاد و تناسبات دیوارهایی است که فضا را تعریف می‌کنند و شکل آن‌ها بر کیفیت بینایی، حس محصوریت و مقیاس فضا اثر می‌گذارد (Relph, ۱۹۷۶: ۴؛ ساسانی، عینی‌فر، ذبیحی، ۲۰۱۶، ص ۷۱). به علاوه، موقعیت فضای میانی بر ویژگی‌های لبه‌ای و گذر میان فضاهای پیش و پس از خود تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین، دسترسی فیزیکی و بصری به این فضاها، بر حرکت در آن‌ها و دعوت‌کنندگی آن‌ها نقش مهمی دارد و

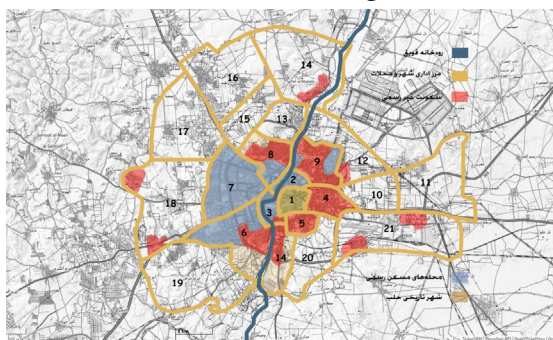
۱۳۹۸ پاکراد، لینچ (۱۹۸۱) Trancik (۱۹۹۱) Kimmel, 2021	استفاده از فضا در مواقع مختلف، امکان انجام فعالیت‌های مختلف، مبلمان شهری	انعطاف‌پذیری
Gehl (۲۰۱۱) Carmona, ۲۰۱۰ Jacobs ۱۹۹۲ Kimmel, 2021	قابلیت عملکردهای مختلف تفریحی و اجتماعی، سرزندگی فضاها در شب، تمایل به مکث و وقت‌گذرانی	سرزندگی
Appleyard (۱۹۸۸)، Carmona (۷)، ۲۰۱۰، عینی فر ۱۳۹۳	حس امنیت در تردد شبانه، حضور زنان و کودکان، روشنایی معابر، نظارت غیرمستقیم، ایمنی فیزیکی	امنیت
لینچ (۱۹۸۱)، Carmona, ۲۰۱۰ عینی فر ۱۳۹۳	تهویه و نور طبیعی مناسب، وجود عناصر طبیعی	تهدیه ایمنی

می‌شوند. اما فضاهای نیمه عمومی و عمومی توسط دولت در اختیار گروهی از افراد، ساکنان یا شهرنشینان قرار می‌گیرد مانند پیاده‌رو، پارکینگ، فضاهای سبز واحد همسایگی است (Özgen, 2002: 37). در نتیجه استفاده از فضا و مالکیت قانونی آن دو مفهومی هستند که لزوماً منطبق نیستند و به عوامل فرهنگی و اجتماعی در رفتارهای ساکنان نیز بستگی دارند.

بدین ترتیب، در این پژوهش فضاهای میانی به دو بخش کلی فضاهای گذر و فضاهای اتصال تقسیم شده‌اند. سپس ارزیابی آن‌ها بر اساس ویژگی‌های کالبدی شامل شکل، موقعیت و محصوریت، و کیفیت‌های محیطی شامل دسترسی فیزیکی، نفوذپذیری بصری، انعطاف‌پذیری و سرزندگی، امنیت و آسایش اقلیمی و همچنین مالکیت انجام شده است.

روند تاریخی توسعه مسکن رسمی در حلب

شهر حلب، پیش از جنگ دارای ۵ میلیون نفر جمعیت بود که پس از آن به ۲ میلیون نفر^۱ کاهش یافت. مناطق مسکونی شهر به ۲۱ منطقه تقسیم می‌شوند که تنها ۹ منطقه در حال حاضر ساکن دارد و سایر مناطق ساخته نشده^۲. در میان این ۹ منطقه، منطقه ۱ محدوده شهر قدیمی است، چهار منطقه (۴، ۵، ۹ و ۸) مسکن غیررسمی به حساب می‌آیند^۳ و سایر مناطق در دوره‌های تاریخی مختلف مطابق با ضوابط رسمی شهرداری ساخته شده‌اند. (شکل ۲).



شکل ۲ - مسکن رسمی و غیررسمی حلب، مأخذ نقشه‌ها: نقشه طرح جامع شهر حلب سال ۲۰۱۴. منبع: نگارندگان

شکل ۱ - ویژگی‌های فضاهای میانی از دید صاحب‌نظران.

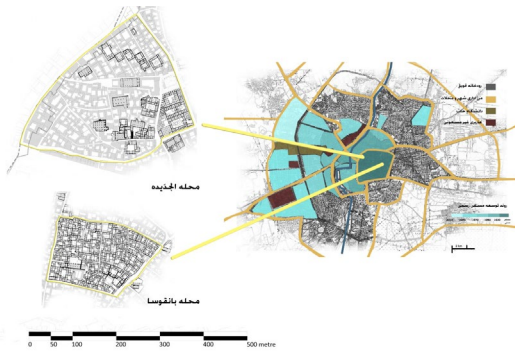
منبع: نگارندگان

معیار	شاخص	منبع
موقعیت	فضاهای پس‌وپیش، فاصله مناسب از خدمات ضروری	Trancik (۱۹۹۱)، ساسانی، عینی فر، ذبیحی، ۲۰۱۶
محصوریت	داشتن حریم شخصی، داشتن خلوت	ساسانی، عینی فر، ذبیحی، ۲۰۱۶ Trancik (۱۹۹۱)، Altman ۱۹۷۵
مالکیت	قلمرو اولیه، مالکیت شخصی، انحصار شخصی استفاده، نیمه خصوصی بودن، نیمه عمومی بودن	Altman, ۱۹۷۵ Alexander ۱۹۷۷
دسترسی فیزیکی	قابلیت دسترسی به فضاها مختلف، رفت‌وآمد به فضاهای عمومی، مناسب بودن مسیرها، دعوت‌کنندگی، امکان دسترسی از فضاهای اطراف، امکان تبدیل فضاها به فضای مکث نه فقط فضای عبور	لینچ ۱۹۸۱، قاسمی اصفهانی، ۱۳۸۳ Kimmel, 2021
تهدیه ایمنی	امکان ارتباط بصری بین نقاط مختلف، نفوذ عناصر طبیعی اطراف به درون فضاها، و امنیت، نظارت غیرمستقیم	قاسمی اصفهانی، ۱۳۸۳، لینچ ۱۹۸۱

^۳ برنامه همکاری فنی سوریه، ۲۰۰۹.

^۱ دفتر مرکزی آمار سوریه، <https://cbssyr.sy/index-EN.htm>

^۲ اسناد شهرداری حلب: طرح جامع شهر حلب ۲۰۱۰-۲۰۱۴



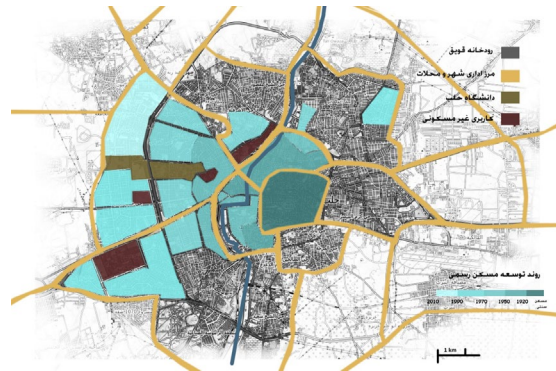
شکل ۴ - محله جدید و محله بنقوسا در شهر قدیمی حلب. منبع نگارندگان

مسکن در دوره اشغال فرانسه (۱۹۲۰ - ۱۹۴۴)

ظهور محلات مسکونی جدید با ساختمان‌های آپارتمانی در دوران اشغال فرانسه، نمود بیشتری یافت. اما ورود استعمار فرانسه به سوریه، مانند هر استعمارگر دیگر، شیوه زندگی خود را از طریق معماری و سازمان‌دهی قلمرو شهری به استعمارزدگان تحمیل کرد (هرناندز، ۲۰۱۱: ۳۶). تقسیم اراضی برای ساخت‌وساز توسط بازرگانان انجام می‌شد و تعیین معیار بدون توجه به مساحت این اراضی صورت می‌گرفت. مقررات ساختمانی، تنها درصد مجاز ساخت‌وساز، عرض نمای رو به خیابان و ارتفاع ساختمان‌ها را برای حفظ سیمای خیابان و خط آسمان تعیین می‌کرد (دایفید، حریتانی، ۲۰۱۱: ۳۵). معیار این دوره الگوی شبکه‌ای دارند و واحدهای محله با اشکال هندسی تقسیم شده‌اند. در سال ۱۹۳۸، اولین طرح جامع برای شهر حلب ایجاد شد و برای اولین بار مفهوم «مسکن مختلط^۱» مطرح شد که در آن، طبقه همکف برای فعالیت‌های تجاری مورد استفاده قرار می‌گرفت. همچنین تعداد طبقات، مساحت کل زمین، تراکم ساختمانی، مساحت و عرض تراس‌ها، مساحت و عرض فضاهای باز بین ساختمان‌ها و ارتفاع بنا متناسب با عرض معیار تعیین می‌شد (توما، ۱۹۹۳). در این دوره، بالکن در نقش فضای نیمه‌باز خصوصی وارد خانه‌های حلبی شد. بالکن‌ها در ابتدا کوچک، ساده و با نرده‌هایی آهنی بودند که بیشتر جنبه‌ی

^۱ پژوهش مسکن سنتی حلب بیش از برداشت میدانی با استناد به منابع کتابخانه‌ای بررسی شده است.
^۲ mixed-use housing

مسکن رسمی حلب بر اساس سیر تحول و شکل‌گیری محلات، به پنج دوره تاریخی تقسیم شده است: مسکن سنتی، مسکن در دوره اشغال فرانسه (۱۹۲۰-۱۹۴۶)، مسکن پس از استقلال تا آغاز اقتصاد سوسیالیستی (۱۹۴۶-۱۹۶۳)، مسکن در دوره اقتصاد سوسیالیستی (۱۹۶۳-۲۰۰۴) و مسکن در دوره اقتصاد اجتماعی (۲۰۰۴-۲۰۱۰) (شکل ۳).



شکل ۳ - روند توسعه مسکن رسمی شهر حلب. مآخذ نقشه: طرح جامع شهر حلب سال ۲۰۱۴ و open Street Map. منبع: نگارندگان

مسکن سنتی

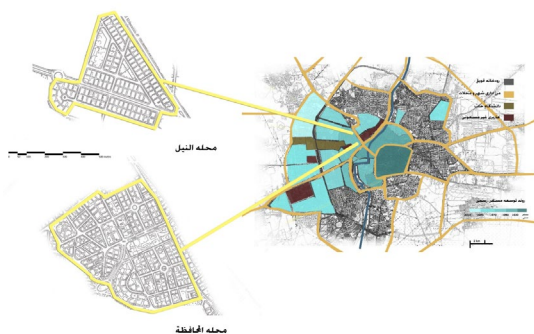
شهر قدیمی حلب ۲۳ محله مسکونی دارد که از واحدهای همسایگی متعدد تشکیل شده است. بافت شهر قدیمی با سنت‌های اجتماعی و سبک زندگی مردم سازگار است (دایفید، حریتانی، ۲۰۱۱: ۲۳). خانه‌ها دارای حیاط مرکزی هستند. فرم خانه‌ها و معابر با عرض متغیر، نقش مهمی در شکل‌گیری این بافت ایفا کرده‌اند (Burns, ۲۰۱۶: ۴۲). محلات مسکونی به صورت شعاعی به سمت بیرون قلعه حلب گسترش یافته‌اند (داخل، ۲۰۱۷: ۵۱). الگوی فضاهای میانی در این بافت مسکونی، با وجود عناصری همچون حیاط مرکزی، ورودی شکسته^۱، شناسیل و بن‌بست‌ها، از مناطق جدیدتر متمایز می‌شود. در میان ۲۳ محله در منطقه ۱، محله‌های «الجديدة» و «بنقوسا» برای بررسی دقیق‌تر انتخاب شده‌اند^۲ (شکل ۴).

^۱ broken entrance

^۲ دلیل تمرکز بر این دو محله وجود مطالعات قبلی دقیق بافت مسکونی آنها قبل از جنگ است. به علت تخریب بافت تاریخی در سال‌های جنگ، در این

را تعیین می‌کرد (قندقچی، ۲۰۱۳). تعداد طبقات هر ساختمان متناسب با عرض خیابان و حداکثر پیش‌آمدگی تراس‌ها ۱.۲۵ متر تعیین می‌شد.

از میان محله‌های ساخته‌شده در این دوره، «المحافظة» و «النیل» برای بررسی دقیق‌تر انتخاب شده است. (شکل ۶).



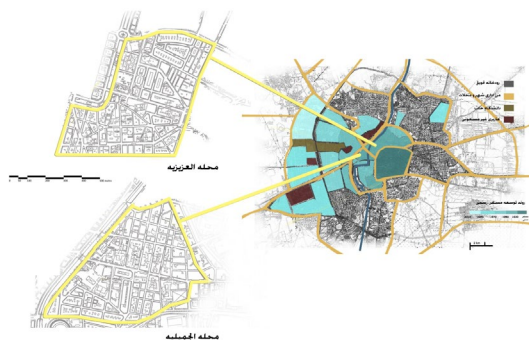
شکل ۶ - محلّه النیل و محلّه المحافظه. منبع: نگارندگان

مسکن در دوره‌ی اقتصاد سوسیالیستی (۱۹۶۳-۲۰۰۴)

در این دوره سیاست‌های مسکن با مفاهیم توسعه و صنعتی‌سازی و با هدف تأمین عدالت اجتماعی، تأمین مسکن برای اقشار کم‌درآمد و ارتقای استانداردهای ساختمانی پیوند خورد. در سال ۱۹۹۹، طرح جامع جدیدی برای شهر ارائه شد و بر آن اساس مسکن‌های دولتی و تعاونی مانند مسکن‌های اجتماعی در «ارض العجور»، «ضاحیه الحمدانیه» و «مسکن هنانو» ساخته شدند (قندقچی، ۲۰۱۳). هرچند دولت برای بهبود سطح معیشت طبقات کم‌درآمد تلاش کرد، ولی باین‌حال، واحدهای مسکونی ساخته‌شده کارکرد مناسبی نداشته و از کیفیت پایینی برخوردار بوده‌اند. این واحدها با مشکلاتی همچون متراژ کم و اجرای نامناسب روبه‌رو بوده‌اند (دوری، ۲۰۱۵). این مسائل به آن منجر شد که طبقه کارکنان، مسکن اجتماعی دولتی را به‌عنوان سرمایه‌گذاری قلمداد کرده و اقدام به فروش خانه‌های خود و خرید یا ساخت خانه در مناطق غیررسمی کنند. طبقات متوسط، به سمت سکونت در مسکن تعاونی دولتی مانند محله‌های «المهندسین» و «المعلمین»^۲ تمایل پیدا کردند.

Al-Jamia

ترژی برای نما داشتند. از محله‌هایی که در این دوره ساخته شدند، محلات «الجمیلیه» و «العزیزیه» برای بررسی دقیق‌تر انتخاب شده است. (شکل ۵).



شکل ۵ - محلّه العزیزیه و الجمیلیه. منبع: نگارندگان

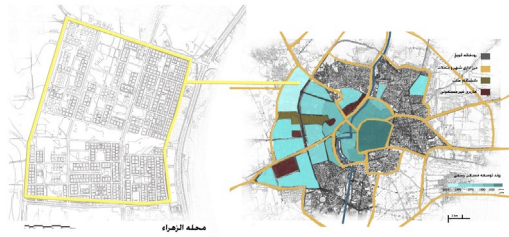
مسکن پس از استقلال تا آغاز

اقتصاد سوسیالیستی (۱۹۴۶-۱۹۶۳)

در این دوره دو نوع منطقه‌ی مسکونی شکل گرفت: اول، ساختمان‌های آپارتمانی مستقل با یک واحد در هر طبقه و مساحت زیربنای زیاد، فضاهای باز و بالکن‌های وسیع که مناطق مسکونی طبقات متوسط و ثروتمند جامعه بوده و در غرب شهر تاریخی، نظیر محلات «السبیل»، «المحافظة» و «شارع فیصل» واقع شده‌اند (Sakkal, ۲۰۱۴). نوع دوم شامل ساختمان‌های آپارتمانی ردیفی با دو یا سه واحد مسکونی در هر طبقه می‌شد؛ مانند محلات «سید علی» و «حمیدیه». این محلات محل سکونت طبقه‌ی متوسط جامعه بودند و آپارتمان‌های شبیه منطقه «العزیزیه» داشته‌اند. در سال ۱۹۵۴ طرح جامع جدید تصویب شد. طبق این طرح، ضوابط مناطق مسکونی با کاربری مختلط که در دوره‌ی پیشین رایج بودند، در رده‌ی «سکونت سوم»^۱ طبقه‌بندی شدند و ساختمان‌های آپارتمانی مستقل یا نیمه متصل به «سکونت اول» و «دوم» تقسیم شدند. تفاوت سکونت اول و دوم در ضوابط مربوط به مساحت واحدهای مسکونی و زیرساخت شهری است. این ضوابط، ابعاد قطعات زمین با احتساب نما، حداقل مساحت فضاهای داخلی واحدهای مسکونی، ارتفاع طبقات مسکونی و تجاری در طبقه‌ی همکف، حداقل عرض فضای باز بین ساختمان‌ها و حداقل مساحت آن

third residence^۱

Al-Muhandesin, Al-Moalmeen, Al-Sahha, and ^۲



شکل ۸ - محله الزهراء. منبع: نگارندگان

بحث: دسته‌بندی مسکن رسمی حلب و گونه‌های فضاهای میانی

دسته‌بندی مسکن رسمی

هدف نخست این مقاله شناسایی گونه‌های مختلف «فضاهای میانی» در دوره‌های تاریخی متفاوت است. از هر محله، سک واحد همسایگی بررسی شده و گونه‌های مسکن آن برای تحلیل فضاهای میانی استخراج شده اند. هر دوره تاریخی نیز به شرح زیر شامل یک یا چند دسته است (شکل ۹).

دوره	مسکن سنتی	دوره اشغال فرانسه	دوره پس از استقلال	دوره اقتصادی سوسیالیستی	اقتصاد اجتماعی
دسته	۱	۲-۳	۴	۵-۶-۷	۸

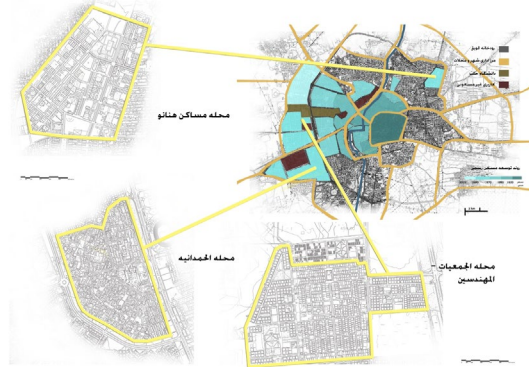
شکل ۹ - دسته‌های مسکن در دوره‌های تاریخی شهر حلب - منبع نگارندگان

دسته ۱: مسکن سنتی حیاط دار

این دسته (شکل ۱۰ - ۱۱) در محله‌های جدید و بنقوسا وجود دارد و در دوران مسکن سنتی قبل از ۱۹۲۰ ساخته می‌شد. محله «الجديدة» در بخش غربی شهر قدیم، درست خارج از دیوارهای غربی واقع شده است. این محله را قشر ثروتمند و با اکثریت مسیحی طراحی شد. «بنقوسا» محله‌ای است که درست خارج از مرزهای شرقی شهر قرار دارد. بافت هر دو محله، با خانه‌های حیاط دار و از طریق کوچه‌های باریک، درهم تنیده شده است. هر بن‌بست با روابط خانوادگی تعریف شده است.

Private Investment Cooperative Law^۱

از میان محلات ساخته شده در این دوره، محلات مسکن هنانو، الحمدانیه و المهندسین برای بررسی دقیق‌تر انتخاب شده‌اند (شکل ۷).



شکل ۷ - محله مسکن هنانو و محله الحمدانیه. منبع نگارندگان

مسکن در دوره اقتصاد اجتماعی

(۲۰۱۰-۲۰۰۴)

در این دوره قوانین جدیدی برای سرمایه‌گذاری وضع شد و شرکت‌های خصوصی توانستند وارد بازار مسکن شوند. همچنین، قانون «تعاونی سرمایه‌گذاری بخش خصوصی^۱» با هدف تکمیل پروژه‌های مسکن تعاونی و مسکن اجتماعی پیشین که به دلیل فساد متوقف شده بودند، راه‌اندازی شد و اقدام به ساخت مجتمع‌های جدیدی همچون «الزهرا» و «قرطبه» نمود. هرچند، طرح مسکن تعاونی در ابتدا برای طبقات متوسط و کم‌درآمد ارائه شد، سلطه‌ی اقتصادی طبقه‌ی ثروتمند، این پروژه‌ها را به طرح‌هایی برای مرفه نشینان تبدیل کرد. بدین ترتیب، مردم طبقه متوسط و فقیر، استطاعت کافی برای زندگی در این محلات را نداشتند و به‌ناچار به محلات با مسکن غیررسمی نقل مکان کردند. از میان محلات ساخته شده در این دوره، محله‌ی «الزهرا» برای بررسی دقیق‌تر انتخاب شده است (شکل ۸).

دسته ۲: مسکن حیاط دار

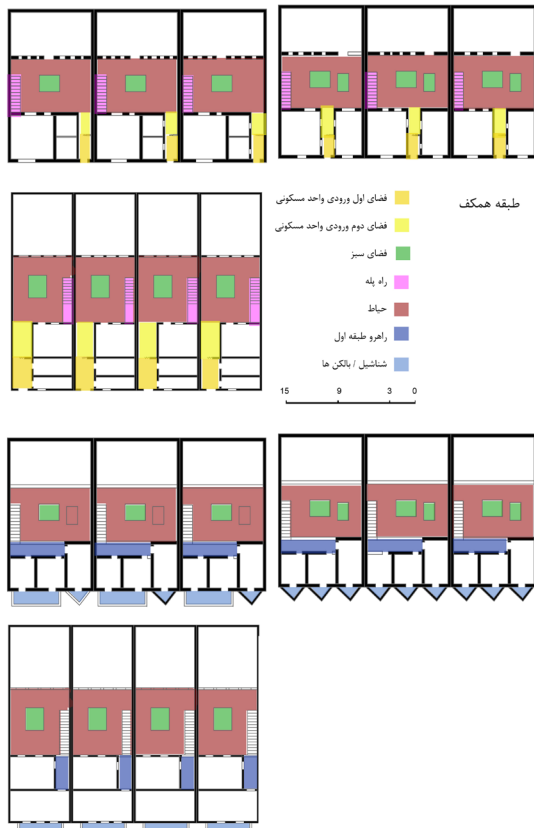
این دسته (شکل ۱۲ - ۱۳) در هر دو محله الجمیلیه و العزیزیه دیده می شود؛ که در زمان اشغال فرانسه ساخته شده است. محله العزیزیه اولین منطقه توسعه یافته خارج از دیوارهای شهر قدیمی است که شامل مسکن حیاطدار و آپارتمان های مسکونی است. واحدهای همسایگی بر اساس خیابان ها تقسیم می شوند، اما قطعات ساختمان ها ابعاد متفاوتی دارند. محله الجمیلیه نیز یکی از نخستین مناطق توسعه یافته با واحدهای همسایگی به شکل شبکه ای است. در این محله، خیابان های اصلی از خیابان های فرعی عریض ترند. خانه ها دارای حیاط مرکزی و دید مستقیم به خیابان هستند و برخی از اتاق های طبقه همکف به منظور ارائه خدمات تجاری طراحی شده است. لازم به ذکر است که بسیاری از واحدهای همسایگی از این دسته در توسعه مسکن در سال های ۱۹۵۰ تخریب شده اند.

واحدهای همسایگی از چندین خانه تشکیل شده است و مساحت آن ها ممکن است با توجه به وضعیت اقتصادی و اجتماعی و همچنین تغییرات خانوادگی تغییر شود. فضاهای میانی این گونه شامل معابر، ورودی واحد مسکونی، حیاط ها، شناسیل، راه پله و راهرو طبقه اول است.

شکل ۱۰ - نقشه های دسته ۱. منبع: نگارندگان



شکل ۱۲ - نقشه های دسته ۲. منبع: نگارندگان



شکل ۱۱ - دسته ۱: مسکن سنتی حیاط دار. منبع: نگارندگان

دسته ۱		شرح	تصاویر
فضاهای میانی	پایه	روکار است و در سطح کوبه حیاط قرار دارد. برخی دسترس از حیاط به اتاق های طبقه بالا استفاده می شود.	
	مسطح	بالای ارتفاعک دارد و از کوبه های پایک و منتهای پایک تشکیل می شود.	
فضاهای اصلی	رواقی	شکل شکسته دارد که آن را به درضا تقسیم می کند. فضای اول به اتاق پذیرایی دسترس دارد و واقع درمسئله به فرجه خصوصی است. فضای دوم با حیاط مرکزی ارتباط دارد.	
	فضاهای میانی	حیاط خصوصی در مرکز یا طرفین است و اتاق های خصوصی قابل دسترس است.	
		راهرو طبقه اول روکار است و در سطح طبقه حیاط قرار دارد. عرض آن معمولاً یک متر یا کمتر است.	
	فضاهای میانی	شناسیل به شکل بیرونی از طبقه اول است و معمولاً از کوبه جدا شده است. تولیدی بیرونی از آن اغلب به فضاهای کوبه ممکن می کند و می تواند تولید بیرونی از کوبه به داخل کلبه می شود.	
	فضاهای میانی	فضای سبز در وسط حیاط مرکزی است. در حیاط های بزرگ معمولاً حصار یا دیوار آبی است.	

شکل ۱۳- دسته ۲: مسکن حیاط دار - منبع: نگارندگان

دسته ۲		شرح	شکل	تصاویر
فضاهای حیاتی	نیمه	رویز است و در ضلع کوتاه حیاط قرار دارد برای دسترسی از حیاط به اتاق‌های طبقه بالا استفاده می‌شود.		
	مستقیم	حیاط مرکزی منظم است با پهنای دهانه در طرف کوتاه و وسعت‌های پارک نیز در بک‌ت وجود دارد.		
فضاهای اکر	رویزی	یک راهرو در کف و دو مسکنی که از حیاط عبور به فضاهای داخلی و حیاط آنتین می‌شود.		
	مستقیم	حیاط خصوصی مرکزی مستطیل شکل است و اتاق‌های خصوصی قابل دسترسی است.		
فضاهای اتصال	مستقیم	راهرو طبقه اول به حیاط است و در خارج حیاط قرار دارد. عرض آن معمولاً یک متر یا کمتر است.		
	مستقیم	بالکن‌ها به شکل بیرونی از طبقه اول و چشمانی به سمت مستطیل شکل در بخش ورودی مسکن شکل به چوب پوشانده شده است.		
	مستقیم	فضاهای سبز در وسط حیاط مرکزی قرار دارد.		
	مستقیم	فضاهای سبز خصوصی در حیاط طبقه همکف قرار دارد و فضای سبز خصوصی در نیمه‌مستقیم یا به صورت پارک حیاط ایجاد شده است.		

شکل ۱۵- دسته ۳: مسکن ردیفی. منبع: نگارندگان

دسته ۳		شرح	شکل	تصاویر
فضاهای حیاتی	نیمه	دور محسوس به نظر منظم از طریق نورگیر سقفی و پنجره‌ها آنتین می‌شود از نظر مسکن بین طبقات از طریق راه پله و آنتین‌های از طریق راهرو آن بین واحد‌های مسکنی آنتین می‌شود.		
	مستقیم	تنگه دسترسی محلات تکمیل است. پهنای ورودی ۲ تا ۳ متر است و حیاط‌های مستقیم با عرض بین ۱۰ تا ۱۵ متر است. مسکن دارای سلسله‌مرکب است.		
فضاهای اکر	رویزی	ورودی واحد مسکنی از فضای راه پله به سمت واحد مسکنی باز می‌شود. محسوس آنتین دارای پنجره‌های آنتین منظم می‌شود.		
	مستقیم	ورودی ساختمان مسکنی از طریق یک فضای بسته در طبقه همکف است. ورودی از یک طرف به گذر و از طرف دیگر به راه پله مرتبط است.		
فضاهای اتصال	مستقیم	حیاط‌های بیرونی یا مستطیل شکل است و برای واحد مسکنی طبقه همکف از طریق اتاق‌های خواب و نشیمن قابل دسترسی است. مستطیل‌های حیاط به حیاط پشته تفریح دارد.		
	مستقیم	بالکن‌ها به شکل بیرونی از راه پله اول و چشمانی به سمت مستطیل شکل در بخش ورودی مسکن شکل به چوب پوشانده شده است.		
	مستقیم	فضاهای سبز خصوصی در حیاط طبقه همکف قرار دارد و فضای سبز خصوصی در نیمه‌مستقیم یا به صورت پارک حیاط ایجاد شده است.		
	مستقیم	فضاهای سبز خصوصی در حیاط طبقه همکف قرار دارد و فضای سبز خصوصی در نیمه‌مستقیم یا به صورت پارک حیاط ایجاد شده است.		

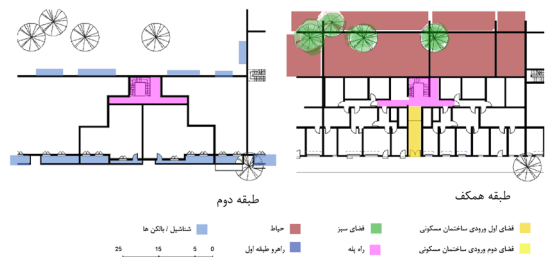
دسته ۳: مسکن ردیفی

این دسته (شکل ۱۴ - ۱۵) نیز در محله الجمیلیه و العزیزیه دیده می‌شود و مربوط به دوران آغاز ساخت مسکن آپارتمانی در حلب است. در این خانه‌ها واحدهای طبقه همکف حیاط پشتی دارند. به این ترتیب، حیاط‌های پشتی بلوک‌های آپارتمانی یک واحد همسایگی فضایی باز در میانه‌شان تشکیل می‌دهند که از بالکن‌های طبقات بالا دید دارند. در طبقه همکف، کاربری‌های تجاری پیش‌بینی شده بود. در این دوره نخستین بار در مسکن حلب، از بالکن‌هایی بدون پوشش چوبی استفاده شد. همچنین، فضاهای ورودی ساختمان و راه‌پله نیز در این دسته ظاهر شده‌اند.

دسته ۴: مسکن نیمه متصل

این دسته (شکل ۱۷ - ۱۶) در دوران پس از استقلال ساخته شده است؛ به طوری که دو ساختمان آپارتمانی نیمه‌متصل هستند. آپارتمان‌های نیمه متصل دارای ورودی مجزا هستند به طوری که توده در یک طرف زمین قرار دارد و سه طرف دیگر حیاط است. برخلاف نظام‌های پیشین، ارتفاعات، عقب‌نشینی‌ها و فاصله‌ی بین ساختمان‌ها بر اساس ضوابط نظام‌مهندسی تعیین می‌گردد؛ به گونه‌ای که ساختمان اول چشم‌اندازی به خیابان اصلی و ورودی مستقیم از مسیر پیاده‌رو دارد، اما ساختمان دوم رو به فضای باز حیاط‌های پشتی قرار گرفته و ورودی آن از طریق راهروی طولانی تأمین می‌شود. النیل یکی از این محله‌ها است.

شکل ۱۴ - نقشه‌ها دسته ۳. منبع: نگارندگان



راهرو در کنار پلکان برای اتصال ورودی واحدها را مجاز نمی‌دانست؛ همچنین، تفکیک ساختمان‌های مسکونی به بخش‌های جلو و عقب، همانند خیابان النیل، متوقف شد.

شکل ۱۸ - نقشه‌های دسته ۵. منبع: نگارندگان



شکل ۱۶ - نقشه‌های دسته ۴. منبع: نگارندگان



شکل ۱۷ - دسته ۴: مسکن نیمه متصل. منبع: نگارندگان

دسته ۴	تصاویر	شکل	شرح	فداهای میانی
فداهای کبر			از توکرگه فضای نور طبیعی تامین می‌شود، راهرو متصل به پلکان در حیاط استفاده است.	رایانه
			تفکیک دسترسی حیاط تکفیزی است و واحدهای همسایگی را مشخص می‌کند.	سیر
فداهای بزرگ			ورودی واحد مسکونی از فضای رایانه است. هر واحد مسکونی دو درب ورودی دارد که درب اول به کف ورودی و درب دوم به پله‌ها یا پارتیو می‌رسد.	رایانه
			ورودی هر دو ساختمان از دو حیاط میسر است. فضای اول با یک راهرو و فضای دوم بسته است. در این نوع کسب‌کارهای ساختمان‌ها پله‌ها به کسب‌کارها، راهرو می‌تواند باشد.	سیر
فداهای اتصال			جرایم‌های طبقه همکف فدهای خصوصی در جوار جوار از طریق درب مخصوص یا قفسه عمومی پارتیو متصل است.	رایانه
			با کسب‌کارها تمام فضای ساختمان را اشغال می‌کند. مساحت رایانه‌ها با توجه به مساحت رایانه متفاوت است. رایانه‌ها می‌تواند با راهرو و کسب‌کارها مساحت رایانه‌ها را اشغال کند. مساحت رایانه‌ها می‌تواند متفاوت باشد.	سیر
فداهای باز و بسته			فضای سبز خصوصی در حیاط فضای طبقه همکف قرار دارد و فضای سبز عمومی در پارتیو است. رایانه‌ها می‌تواند با کسب‌کارها مساحت رایانه‌ها را اشغال کند. مساحت رایانه‌ها می‌تواند متفاوت باشد.	رایانه
			در این دسته حیاط جوار کوچکتر است و با از زمین آبی از راهرو می‌رسد. مساحت رایانه‌ها با کسب‌کارها مساحت رایانه‌ها را اشغال کند. مساحت رایانه‌ها می‌تواند متفاوت باشد.	سیر

شکل ۱۹ - دسته ۵: مسکن منفصل. منبع: نگارندگان

دسته ۵	تصاویر	شکل	شرح	فداهای میانی
فداهای کبر			رایانه در فضای ساختمان دسترسی به نور طبیعی را فراهم می‌کند و مساحت کسب‌کار قابل می‌کند.	رایانه
			در حدها استفاده از تکفیزی میسر است. فضای اول با یک راهرو و فضای دوم بسته است. حرکت پارتیو از بیرون به داخل و پارکینگ با بیرون است.	سیر
فداهای بزرگ			ورودی واحد مسکونی از طبقه درب به آبی واحد مسکونی باز می‌شود.	رایانه
			ورودی ساختمان دو کسب‌کار دارد. در این از فضای جایی ساختمان از حیاط یک فضای عمومی را در بر می‌گیرد. دوم از فضای عمومی ساختمان است. فضای باز کوچکتر از کسب‌کارها.	سیر
فداهای اتصال			در این دسته حیاط جوار کوچکتر است و با از زمین آبی از راهرو می‌رسد. مساحت رایانه‌ها با کسب‌کارها مساحت رایانه‌ها را اشغال کند. مساحت رایانه‌ها می‌تواند متفاوت باشد.	رایانه
			پلکانها تقریباً تمام فضای ساختمان را اشغال می‌کند. هرچه تعداد آنها در فضای جوار و طبقات بیشتر از فضای جایی است. رایانه‌ها با بیرون فضای جایی می‌کند. مساحت رایانه‌ها با کسب‌کارها مساحت رایانه‌ها را اشغال کند. مساحت رایانه‌ها می‌تواند متفاوت باشد.	سیر
فداهای باز و بسته			فضای سبز خصوصی در حیاط فضای طبقه همکف قرار دارد و فضای سبز عمومی در پارتیو است. رایانه‌ها می‌تواند با کسب‌کارها مساحت رایانه‌ها را اشغال کند. مساحت رایانه‌ها می‌تواند متفاوت باشد.	رایانه
			در این دسته حیاط جوار کوچکتر است و با از زمین آبی از راهرو می‌رسد. مساحت رایانه‌ها با کسب‌کارها مساحت رایانه‌ها را اشغال کند. مساحت رایانه‌ها می‌تواند متفاوت باشد.	سیر

دسته ۵: مسکن منفصل

این دسته (شکل ۱۸ - ۱۹) در دوران پس از اشغال در محله المحافظه و در دوره اقتصاد سوسیالیستی در محله‌ی المهندسين به شکل ساختمان‌های آپارتمانی مستقل با فضای باز در تمامی جهات ساخته شدند. محله المحافظه دارای شبکه دسترسی شطرنجی است، اما در المهندسين دگرگونی در شکل‌گیری پیکره‌بندی ساختمان‌ها و فضای باز شهری به چشم می‌خورد به طوری که پیاده رو از خیابان جدا شد و برای هر واحد همسایگی پارکینگ روباز تعبیه شده است (سعد، Saad, Stellmach, ۲۰۱۶: ۱۱۷). همچنین، در این دسته، ایجاد

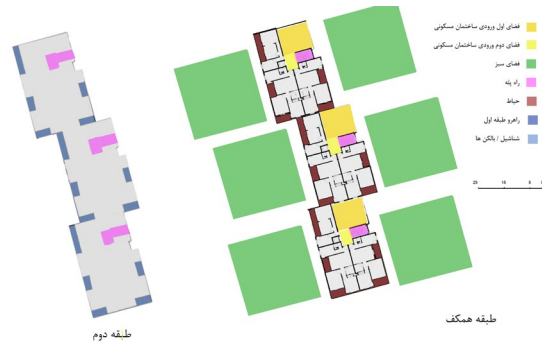
دسته ۶: مسکن ردیفی میان مرتبه و برج‌های مسکونی در دوره اقتصاد سوسیالیستی، منطقه‌ی الحمدانیه با داشتن تنها برج‌های مسکونی شهر حلب، با ارتفاع ۱۰ تا ۱۵ طبقه، ناحیه‌ی

شکل ۲۱ - دسته ۶: مسکن ردیفی. منبع: نگارندگان

دسته ۶			
تصاویر	شکل	شرح	فصلهای میانی
		راهبه مستقل متجان است و در نمای ساختمان قرار دارد. دسترسی به نور طبیعی دارد و کمترین مساحت مسکن را تشکیل می‌کند. به سه یا چهار واحد مسکونی در هر طبقه دسترسی دارد.	رابطه
		خواننده از پاره‌ها تشکیل می‌شود. خواننده بیشتر از یک واحد مسکونی را اشغال می‌کند و از طریق بین‌سختها به پاره‌ها دسترسی می‌کند.	مسکن
		روزی به واحد مسکونی از طریق یک درب صورت می‌گیرد و به آسانی واحد مسکونی وصل می‌شود.	روزی
		روزی ساختمانها از سمت شمال است و ارتباط مستقیم به معابر پهنه‌های دارای فضای نیمه‌بزرگ و فضای بسته است.	روزی
		حفاظت کلی طبقه همکف را اشغال می‌کند. مساحت بیشتری از مساحتی دیگر دارد و از طریق معابر بزرگ از پاره‌ها و معابر فضاهای بسته.	مسکن متصل
		هر واحد مسکونی مستقل دارای توilet است. پارکینگ به تنهایی و دیگری به اشتراک با همسایران.	مسکن متصل
		فضای سبز خصوصی در حواصط طبقه همکف قرار دارد. فضای سبز خصوصی به صورت توری وسط پاره‌ها و پارکهای کوچک بین واحدهای همسایگی و بین نوارهای مسکن ردهای و پاره‌های مسکونی است.	مسکن متصل

منحصربه‌فرد به شمار می‌آید. «مؤسسه‌ی مسکن نظامی»^۱ با ارائه‌ی گزینه‌های متنوعی از جمله برج‌های مسکونی، آپارتمان‌های مستقل، خانه‌های ویلایی و آپارتمان‌های ردیفی الگوی واحد همسایگی معمول در حلب را تغییر داد. در این دسته (شکل ۲۰ - ۲۱)، پیکربندی بافت مسکونی به صورت زنجیره‌های موازی از مسکن میان مرتبه است که پیرامون برج‌های مسکونی و فضاهای سبز یا پارکینگ‌ها قرار می‌گیرند. همچنین، در هر طبقه دو یا سه واحد مسکونی با ورودی و راه‌پله‌ی مجزا قرار دارد (Kassouha, ۲۰۲۰).

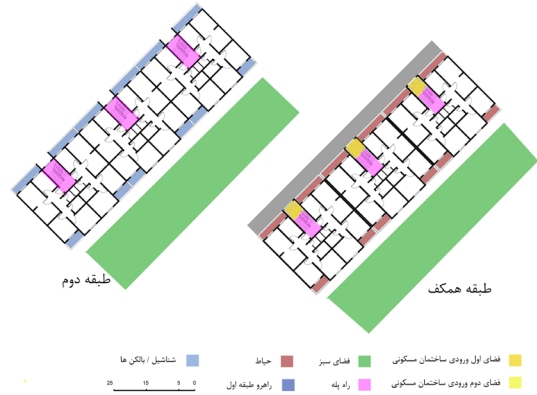
شکل ۲۰ - نقشه‌های دسته ۶. منبع: نگارندگان



دسته ۷: مسکن متصل اجتماعی

محل هنانو یکی از نخستین تلاش‌های دولت برای تأمین مسکن بهتر و مقرون‌به‌صرفه در شرق شهر محسوب می‌شود. (دوری، ۲۰۱۵). این دسته (شکل ۲۲ - ۲۳) از واحدهای همسایگی در دوران اقتصاد سوسیالیستی ساخته شده است. واحدهای مسکونی در این محله به صورت نوارهای متصل به موازات یکدیگر طراحی شده‌اند.

شکل ۲۲ - نقشه‌های دسته ۷. منبع: نگارندگان



ساختمان‌های این دسته (شکل ۲۴-۲۵) به صورت مستقل و با فضای باز در چهار جهت طراحی شده‌اند.

شکل ۲۴ - نقشه‌های دسته ۸. منبع: نگارندگان



شکل ۲۵ - دسته ۸: مسکن منفصل. منبع: نگارندگان

فضاهای میانی		شرح	شکل	تصاویر
فضاهای گذر	راهپله	راهپله مستقل شکل است و در تمامی ساختمان قرار دارد. دسترسی به نور طبیعی دارد و کمترین مساحت ممکن را اشغال می‌کند. به سه یا چهار واحد مسکونی در هر طبقه دسترسی دارد.		
	میدان	حرکت زیادی از سواره چشمتند و پارکینگ بر بار است.		
ورودی	ورودی به واحد مسکونی از طریق یک درب صورت می‌گیرد و به لابی واحد مسکونی وصل می‌شود.	ورودی به واحد مسکونی از طریق یک درب صورت می‌گیرد و به لابی واحد مسکونی وصل می‌شود.		
	ورودی ساختمان	ورودی ساختمان شکل بو فضای فضای نیمه باز و مسین فضای بسته است.		
فضاهای اتصال	در این دسته، عرض حیاطها کوچکتر است. حیاطها طول یا عرضی از طریق چشمتند، ارتباط طول یا عرضی از طریق فضای باز در بخش ورودی ساختمان تأمین شده است.	در این دسته، عرض حیاطها کوچکتر است. حیاطها طول یا عرضی از طریق چشمتند، ارتباط طول یا عرضی از طریق فضای باز در بخش ورودی ساختمان تأمین شده است.		
	فضاهای باز و نیمه باز	بالکنها تقریباً تمام فضای ساختمان را اشغال می‌کند، به طوری که تقریباً همه اتاقها به بالکنها دسترسی دارند.		
فضاهای سبز	فضای سبز مخصوص هر حیاط طبقه همکف قرار دارد. فضای سبز مخصوص به صورت نوری در وسط حیاطها و پارک کوچک بین واحدهای مسکونی است.	فضای سبز مخصوص هر حیاط طبقه همکف قرار دارد. فضای سبز مخصوص به صورت نوری در وسط حیاطها و پارک کوچک بین واحدهای مسکونی است.		

شکل ۲۳ - دسته ۷: مسکن متصل اجتماعی. منبع: نگارندگان

فضاهای میانی		شرح	شکل	تصاویر
فضاهای گذر	راهپله	راهپله مستقل شکل است و در تمامی ساختمان قرار دارد. دسترسی به نور طبیعی دارد و کمترین مساحت ممکن را اشغال می‌کند. به سه یا چهار واحد مسکونی در هر طبقه دسترسی دارد.		
	میدان	حرکت زیادی از سواره چشمتند و پارکینگ بر بار است.		
ورودی	ورودی به واحد مسکونی از طریق یک درب صورت می‌گیرد و به لابی واحد مسکونی وصل می‌شود.	ورودی به واحد مسکونی از طریق یک درب صورت می‌گیرد و به لابی واحد مسکونی وصل می‌شود.		
	ورودی ساختمان	ورودی ساختمانها بین حیاط فضای باز یا نیمه باز است.		
فضاهای اتصال	حیاطها کل طبقه همکف را اشغال می‌کنند. حیاطها از طرف یا طرفین حیاطها متصل است. اولین ورودی مسکونی و دوم حیاطها با یکدیگر متصل است. از فضاهای عمومی با نام عمومی دسترسی مستقیم به حیاط وجود ندارد.	حیاطها کل طبقه همکف را اشغال می‌کنند. حیاطها از طرف یا طرفین حیاطها متصل است. اولین ورودی مسکونی و دوم حیاطها با یکدیگر متصل است. از فضاهای عمومی با نام عمومی دسترسی مستقیم به حیاط وجود ندارد.		
	فضاهای باز و نیمه باز	هر واحد مسکونی مستقل دارای بالکن در تمامی طبقات و سطوح است.		
فضاهای سبز	فضای سبز در فضاهای قبضه بین ساختمانها و نواحی بین ساختمانها در مسکونی و پارکهای واحد مسکونی قرار دارد.	فضای سبز در فضاهای قبضه بین ساختمانها و نواحی بین ساختمانها در مسکونی و پارکهای واحد مسکونی قرار دارد.		

دسته ۸: مسکن منفصل

در دوره اقتصاد اجتماعی، محلات الزهراء، قرطبه، المالیه، از جمله آخرین محلات مسکونی احداث شده پیش از جنگ به شمار می‌رود. برنامه‌ریزی این محلات در راستای برنامه‌ی توسعه‌ی شهری سال ۲۰۰۶ صورت گرفت و آنها در زمره محلات مسکن تعاونی، مشابه المهندسين و المعلمين، طبقه‌بندی شدند.

سیر تحول گونه‌های فضاهای میانی با مقایسه جداول سابق تشابهات و اختلافات بین این دسته‌ها بهتر درک می‌شود. به‌طور مثال تنها دسته مسکن ردیفی دارای یک ورودی است و بقیه دسته‌ها دارای دو ورودی به فضای مسکونی هستند. در دسته‌های ۱ و ۲ فضاهای ورودی مستقیم با معبر به واحد مسکونی راه دارد. اما در دسته‌های بعدی با

مولفه‌های اثرگذار و اثر پذیر توسعه شهری و تغییرات اقلیمی

بصری از کل واحد همسایگی به بالکن‌ها تبدیل شد. در نتیجه، انعطاف‌پذیری و سرزندگی حیاط‌ها کاهش یافته و به اندازه حیاط‌های سنتی آسایش و ارتباط با طبیعت ممکن نیست. به بیان دیگر این فضاها تبدیل به انباری شده است. در مراحل بعدی، حیاط جلویی و حیاط‌های کناری ایجاد شد که برای عموم مردم و رهگذران واحد همسایگی قابل مشاهده بودند. همچنین، حیاط‌های اطراف طبقه همکف علاوه بر دسترسی از فضاهای خصوصی واحد مسکونی، از طریق ورودی ساختمان یا از طریق دربی که مستقیماً به پیاده‌رو باز می‌شد، قابل دسترسی بودند. این امر باعث شد در تعدادی از محله‌های مسکونی فضاهای حیاط جلوی ساختمان در همکف به واحد تجاری یا فضای نیمه‌عمومی جلوی آن تبدیل شود. در جدیدترین پروژه‌های مسکونی، مساحت حیاط‌های جلویی همکف تا حدودی کم شده و به جای نرده‌های فلزی در سایر انواع مسکن، با دیوارهای بلند محصور شده‌اند. به این ترتیب، نفوذپذیری بصری به حداقل رسیده و ساکنان امکان ارتباط با فضاهای سبز و سایر افراد را از دست داده‌اند.

ساختن الگوهای آپارتمانی فضاهایی مانند ورودی ساختمان و فضای راه‌پله به وجود آمده‌اند. همچنین، در این دسته‌ها (۳ تا ۸) حیاط درونی تبدیل به حیاط بیرونی شده و بالکن‌ها در واحدهای مسکونی در ارتفاع ظاهر شده‌اند. از دوره اقتصاد سوسیالیستی به بعد پیاده‌رو از سواره رو جدا شده و فضاهای سبز و پارکینگ برای واحدهای همسایگی تعریف شده است؛ اما برای تحلیل و ارزیابی سیر تحول فضاهای میانی آن‌ها، شکل، موقعیت، محصوریت و مالکیت، دسترسی و نفوذپذیری بصری، انعطاف‌پذیری و آسایش اقلیمی ارزیابی شده اند.

در سیر تحول فضاهای حیاط‌ها (شکل ۲۶)، اولین گونه حیاط خانه‌های سنتی است که گذر از فضای بسته به فضای باز مرکزی و برقراری اتصال با طبیعت و فضای سبز را در یک فرم درونگرا ممکن می‌کرد. این حیاط‌ها، با اشغال سوره توسط فرانسه جای خود را به بالکن دادند. حیاط خانه از فضایی خصوصی با دسترسی فیزیکی و نفوذپذیری بصری خصوصی به حیاط پشتی با دسترسی فیزیکی فضای خصوصی و نفوذپذیری

شکل ۲۶ - فضاهای حیاط‌ها. منبع: نگارندگان

دسته مسکن	کیفیت‌های محیطی				مالکیت	ویژگی‌های کالبدی			فضاهای میانی
	امنیت، آسایش اقلیمی	انعطاف‌پذیری و سرزندگی	نفوذپذیری بصری	دسترسی فیزیکی		محصوریت	موقعیت	شکل	
۱-۲	ایجاد حس امنیت و آرامش با توجه به دورگرایی و حضور سبزیگی در حیاط	ایجاد فرصت انجام فعالیت‌های روزمره خانواده مانند بازی کودکان و آشپزی.	از تمام اتاق‌های طبقه همکف و اول و پشت‌بام قابل مشاهده است.	همه اتاق‌ها به آن دسترسی دارند.	خصوصی	احاطه‌شده توسط اتاق‌های خصوصی خانه.	حیاط در وسط یا در اطراف خانه قرار دارد		حیاط
۳	عدم ایجاد آسایش اقلیمی مناسب به دلیل ارتفاع ساختمان‌های مشرف به حیاط پشتی	ایجاد فضایی برای انجام فعالیت‌های جمعی که نیاز به محرمیت ندارند مانند فعالیت جمعی همسایگان و دوستان	از تمامی نماهای پشتی آپارتمان‌های واحد همسایگی قابل مشاهده است.	از اتاق خواب یا آشپزخانه واحد طبقه همکف.	خصوصی	بین اتاق‌های خصوصی واحد طبقه همکف و حیاط پشتی ساختمان‌های مجاور.	پشت ساختمان در طبقه همکف.		
۴-۵-۸	عدم ایجاد امنیت کافی به دلیل دسترسی مستقیم به حیاط از پیاده‌رو. عدم ایجاد آسایش اقلیمی مناسب با توجه به ابعاد کم حیاط.	حیاط‌های پشتی و جانبی به فضای سبز یا انباری تبدیل شده اند. فضای حیاط جلو و پشتی برای فعالیت‌های مختلفی مانند دورهمی دوستان یا همسایگان استفاده می‌شود.	حیاط‌ها از آپارتمان‌های اطراف و بالکن‌های آنها دید دارد. حیاط جلو از پیاده‌رو نیز مشاهده می‌شود.	حیاط جانبی و پشتی فقط از داخل واحد طبقه همکف دسترسی دارد و حیاط جلو از ورودی ساختمان.	خصوصی	حیاط جلویی بین پیاده‌رو و طبقه همکف. حیاط‌های جانبی و پشتی بین حیاط‌های ساختمان‌های مجاور و طبقه همکف.	در سه یا چهار طرف طبقه همکف		
۶-۷	محصوریت دیوارها سبب ایجاد حس امنیت و عدم ایجاد آسایش اقلیمی مناسب.	عدم انعطاف‌پذیری برای استفاده‌های مختلف از حیاط‌ها با توجه به مساحت کم و ارتفاع چداره.	فقط از طریق فضاهای خصوصی همکف.	دسترسی به هر حیاط فقط از طریق یک یا دو اتاق.	خصوصی	از یک طرف با فضاهای خصوصی و از طرف دیگر با پیاده‌روها احاطه شده‌اند.	جلوی اتاق‌های نشیمن یا خواب طبقه همکف		

فضایی نیمه‌باز برای فعالیت‌های اجتماعی و روزمره تبدیل شد. نفوذپذیری بصری از طریق بالکن به واحدهای مسکونی دیگر و گذرهای عمومی، آن را به مکانی برای تعامل اجتماعی تبدیل کرد. ابتدا بالکن‌ها بدون توجه به عملکرد اتاق‌های واحد مسکونی تقریباً همه مساحت نما را اشغال می‌کرد و به فضایی برای دسترسی به اتاق‌ها در فضای باز تبدیل شد. در مراحل بعد، مساحت و دسترسی فیزیکی آن بر اساس عملکرد اتاق‌ها محدود

بالکن‌ها (شکل ۲۷) در خانه‌های سنتی و خانه‌های حیاط‌دار شناسیل، نفوذپذیری بصری از فضاهای عمومی به فضاهای خصوصی را محدود می‌کرد و درعین حال امکان مشاهده این فضاها از داخل را فراهم می‌کرد. اما با ورود فرهنگ غربی و تبدیل مسکن به ساختمان‌های آپارتمانی بالکن‌ها ایجاد شدند. در ابتدا، بالکن نقش تزئینی داشت و سپس با افزایش عرض آن و امکان دسترسی به بالکن از تقریباً همه اتاق‌های واحد مسکونی، به

شد به طوری که، یک بالکن برای فضاهای نشیمن و پذیرایی، یک بالکن برای اتاق‌های خواب و یک بالکن برای آشپزخانه ایجاد شد.

شکل ۲۷ - فضاهای بالکن‌ها. منبع: نگارندگان

دسته مسکن	کیفیت‌های محیطی				مالکیت	ویژگی‌های کالبدی			فضاهای میانی
	امنیت، آسایش اقلیمی	اتمهاف‌پذیری و سرزندگی	نفوذپذیری بصری	دسترسی فیزیکی		محموریت	موقعیت	شکل	
۱-۲	با توجه به دسترسی فیزیکی به بالکن از طریق فضای خصوصی امنیت را فراهم می‌کند.	محل انجام فعالیت های روزمره خاتوار هستند.	بالکن دید به کوچه را ممکن می‌کند اما از دیده شدن فضاهای داخل جلوگیری می‌کند.	از اتاق‌های طبقه بالا که معمولاً اتاق خواب هستند دسترسی دارد.	خصوصی	از سه طرف با جداره‌های چوبی احاطه شده و از یک طرف با اتاق خصوصی.	بالکن‌ها در طبقه اول و از نما بیرون زده و با چوب پوشیده شده‌اند.		بالکن
۳-۶	کاهش حس امنیت و آرامش صوتی با توجه به نزدیکی بالکن‌ها به همدیگر.	محل انجام فعالیت های روزمره مانند خشک‌کردن لباس‌ها، خوردن صبحانه یا قهوه و... ارتباط بصری بالکن‌ها با همدیگر آنها را برای فعالیت جمعی نیز مناسب می‌کند.	نفوذپذیری بصری به خیابان، حیاط طبقه همکف و سایر بالکن‌ها دارند.	بالکن‌های جلو از اتاق نشیمن، پذیرایی و آشپزخانه، و بالکن‌های پشتی از اتاق خواب‌ها دسترسی دارند.	خصوصی	بین فضای داخلی واحد مسکونی و جداره‌های بالکن‌های دیگر واحدها احاطه شده اند.	در نمای جلو و پشت قرار دارند و به‌طور کامل سطح نما را پوشانده و از تمام‌نماها بیرون زده‌اند.		
۴-۸-۷	به دلیل نزدیکی به ساختمان‌های مجاور، بالکن‌ها در نواحی جایی و پشتی امنیت و آسایش کتری دارند.	فعالیت های نیمه عمومی و نیمه خصوصی در بالکن‌ها انجام می‌شود. با استفاده از چادرها یا لعاب کردن این فضاها نیز برای فعالیت خصوصی استفاده می‌شود.	نفوذپذیری بصری به خیابان، حیاط طبقه همکف و سایر بالکن‌ها امکان پذیر است.	بالکن‌های جلو از اتاق نشیمن، بالکن‌های چپیی از آشپزخانه، و بالکن‌های پشتی از اتاق خواب‌ها قابل دسترسی هستند.	خصوصی	با اتاق های خصوصی احاطه شده اند.	بالکن‌ها بیش از ۸۰٪ سطح نما را پوشش می‌دهند.		

مستقیم به لابی یا به اتاق نشیمن که دسترسی به همه اتاق‌های واحد مسکونی دارد تبدیل شد. همچنین ایجاد آسایش اقلیمی در فضای ورودی از طریق ارتباط آن به حیاط یا با فضای راه‌پله در مسکن‌های بعدی حذف شد و کیفیت مکث کردن در این فضاها کمتر مورد توجه قرار گرفت. به علاوه، در ابتدا دسترسی به ساختمان مستقیم از معابر به راه‌پله تأمین می‌شده است. در مراحل بعدی، فضای باز یا نیم‌باز به جلوی ساختمان اضافه شد و فعالیت مختلفی مانند بازی کودکان را ممکن کرد. بدین ترتیب، این فضاها از یک فضای نیمه خصوصی به فضای نیمه عمومی تبدیل شد و منجر به تعامل اجتماعی بین همسایگان شده است

فضای ورودی (شکل ۲۸) در خانه های سنتی محدود به ورودی به یک واحد مسکونی بوده و سپس ورودی به آپارتمان‌های مسکونی نیز شکل گرفت. در این حالت، دسترسی به واحد مسکونی از فضاهای عمومی معابر به فضای خصوصی خانه با حیاط مرکزی بوده که دید مستقیم فضای عمومی و خصوصی را امکان پذیر نمی‌کرد. همچنین، با ایجاد دو درب ورودی به واحد مسکونی، و

تفکیک فضای مهمان از فضای خانواده حس امنیت و حریمیت ایجاد می‌شده. در مرحله بعدی، ورودی واحد مسکونی از راهرو

مولفه‌های اثرگذار و اثر پذیر توسعه شهری و تغییرات اقلیمی

شکل ۲۸ - فضاهای ورودی. منبع: نگارندگان

دسته مسکن	کیفیت‌های محیطی				مالکیت	ویژگی‌های کالبدی			فضاهای میانی
	امنیت، آسایش اقلیمی	انعطاف‌پذیری و سرزندگی	نفوذپذیری بصری	دسترسی فیزیکی		موقعیت	محموریت	شکل	
۱-۲	ایجاد حس امنیت با توجه به جدا کردن حرکت همسایگان از ساکنان	داشتن سلسله‌مراتب در ورودی باعث انجام فعالیت خانوادگی در فضای دوم می‌شود.	داشتن دو فضای برای ورودی مانع از هرگونه نفوذپذیری بصری بین درون و بیرون می‌شود.	فضای اول ورودی به اتاق پذیرایی و مهمان و فضای دوم به فضای حیاط	خصوصی	قرار گرفتن بین دو فضای ورودی یکی از سمت فضای عمومی (کوچه) و دیگری به سمت حیاط	فضای ورودی از دو بخش تشکیل می‌شود.		ورودی
۳	ایجاد حس امنیت با توجه به خصوصی و نیمه خصوصی. ایجاد آسایش اقلیمی به واسطه پنجره در در ورودی	وجود پنجره در در ورودی باعث ارتباط بین فضاهای نیمه عمومی و خصوصی و تبدیل فضای نشیمن به فضای تعامل با همسایگان	پنجره نفوذپذیری بصری را از اتاق چندکاری به راهرو فراهم می‌کند.	در ورودی به اتاق چند کاری (نشیمن - غذاخوری) باز می‌شود که از طریق آن همه اتاق‌ها قابل‌دسترس است.	خصوصی	در ورودی مستقیماً از اتاق نشیمن به راهرو باز می‌شود.	درب ورودی هر واحد مسکونی در راهرو در اطراف راهپله قرار دارد و دارای یک پنجره است.		
۴	ایجاد حس امنیت با جداسازی فضای خصوصی و نیمه خصوصی. عدم ایجاد آسایش اقلیمی به دلیل عدم وجود تهویه و نور طبیعی.	جدا کردن حرکت مهمان و ساکنان امکان انجام فعالیت‌های مختلف را فراهم کرده است	از هرگونه نفوذپذیری بصری بین داخل و خارج واحد مسکونی جلوگیری می‌کند.	دو دره که به دو فضای متفاوت باز می‌شوند.	خصوصی	در ورودی هر واحد از یک در راه پله به فضای لابی خصوصی واحد باز می‌شود.	هر واحد مسکونی دو در دارد. یکی مستقیماً به اتاق نشیمن و دیگری به لابی تقسیم کننده باز می‌شود.		
۵-۶-۷-۸	ایجاد حس امنیت با جداسازی فضای خصوصی و نیمه خصوصی. ایجاد آسایش اقلیمی با وجود تهویه و نور طبیعی.	لایه خصوصی فقط فضایی برای دسترسی به دیگر اتاق‌ها است و معمولاً فعالیت دیگری در آن انجام نمی‌شود.	از هرگونه نفوذپذیری بصری بین داخل و خارج جلوگیری می‌کند.	به یک لابی یا راهروی عریض خصوصی باز می‌شود.	خصوصی	ورودی توسط اتاق‌های خصوصی مهمان و آشپزخانه احاطه شده است. و فضای پاکرد راه پله	ورودی از طریق یک در ورودی است.		
۳-۷	ایجاد حس امنیت با قفل کردن در. ایجاد آسایش اقلیمی به دلیل وجود تهویه و نور طبیعی.	ورودی فقط برای دسترسی به راهپله و واحدهای مسکونی طبقه همکف استفاده می‌شود.	فقط به حیاط پشتی نفوذپذیری بصری دارد.	هم از پیاده‌رو و هم از راهپله قابل دسترسی است.	نیمه‌خصوصی	اطراف آن توسط آپارتمان‌های طبقه همکف احاطه شده است.	ورودی ساختمان مسکونی فضای بستنی در وسط نمای جلو است.		
۴-۵	ایجاد حس امنیت با توجه به نفوذپذیری بصری فضای باز کشیده.	فضای باز کشیده امکان انجام فعالیت جمعی را فراهم می‌کند.	از بالکن‌ها و پنجره‌های ساختمان و ساختمان‌های مجاور نفوذپذیری بصری دارد.	از پیاده‌رو و حیاط جلوی واحد همکف قابل دسترسی است.	نیمه‌خصوصی	بین ساختمان و دیوار حیاط پشتی ساختمان مجاور که به راهپله ختم می‌شود. سپس یک فضای بسته.	ورودی از طریق دو فضا است. یک فضای باز کشیده در حیاط چپ و دیگری یک فضای بسته.		
۴-۶-۸-۵	کاهش حس امنیت با توجه به عدم امکان دید مستقیم از بالکن‌ها به فضای ورودی.	فضای نیم‌باز به فضایی برای فعالیت‌هایی مانند انتظار و هم‌صحبتی با دوستان تبدیل می‌شود.	از پیاده‌رو فقط فضای نیم‌باز دیده می‌شود.	دسترسی به فضای نیم‌باز از حیاط جلویی و پیاده‌رو امکان‌پذیر است.	نیمه عمومی / نیمه‌خصوصی	فضای نیم‌باز توسط حیاط جلویی و پیاده‌رو احاطه شده و فضای بسته مستقیماً به راهپله باز می‌شود.	ورودی وسط نمای جلو و از دو فضای نیم‌باز و بسته تشکیل شده و با دری فلزی قفل می‌شود.		

راه‌پله (شکل ۲۹) فضای گذری بوده که انتقال از طبقه ای به طبقه دیگر را فراهم می‌کند و خصوصی بودن آن کیفیت‌های محیطی مانند آسایش، امنیت و همچنین سرزندگی و انعطاف‌پذیری را تأمین می‌کند. ساکنان می‌توانستند فعالیت‌های مختلفی در آن انجام بدهند مانند نشستن روی پله‌ها و صحبت کردن، آویز لباس‌ها. در ابتدای ساختن ساختمان‌های آپارتمانی به این مسئله توجه شد.

شکل ۲۹ - فضاهای راه‌پله. منبع: نگارندگان

دسته مسکن	کیفیت‌های محیطی				مالکیت	ویژگی‌های کالبدی			فضاهای میانی
	امنیت، آسایش اقلیمی	انعطاف‌پذیری و سرزندگی	نفوذپذیری بصری	دسترسی فیزیکی		موقعیت	محموریت	شکل	
۱-۲	ایجاد حس امنیت با توجه به خصوصی بودن فضاهای اطراف. ایجاد آسایش اقلیمی با توجه به نور و تهویه طبیعی.	راه‌پله مساحت کمی دارد و فقط برای دسترسی به طبقه اول استفاده می‌شود.	تمام اتاق‌های خانه و پام به آن نفوذپذیری بصری دارد.	از تمام اتاق‌های خانه قابل دسترسی است.	خصوصی	بین حیاط در طبقه همکف و یک راهروی ریواز در طبقه بالا قرار دارد.	پامه‌های ریواز در یکی از ضلع‌های کوتاه حیاط قرار دارند.		راه‌پله
۳	ایجاد حس امنیت با توجه به خصوصی بودن فضاهای اطراف. ایجاد آسایش اقلیمی با توجه به نور و تهویه طبیعی.	وجود راهرو امکان فعالیت جمعی را فراهم می‌کند.	از طریق پنجره‌ها به ساختمان‌های روبرو و برعکس نفوذپذیری بصری دارند.	دسترسی به سه الی چهار واحد مسکونی در هر طبقه.	نیمه‌خصوصی	بین نمای ساختمان و واحدهای مسکونی	راه‌پله وسط ساختمان و مرتبط با نمای پشت دارد. دارای راهرو است.		
۴-۵-۶-۷	کاهش حس امنیت و آسایش اقلیمی با توجه به نبود نور و تهویه طبیعی کافی.	فقط برای گذر بین طبقات استفاده می‌شود.	از هرگونه نفوذپذیری بصری بین داخل و خارج جلوگیری می‌کند.	از ورودی ساختمان و آپارتمان‌ها قابل دسترسی است.	نیمه‌خصوصی	از همه طرف توسط توده ساختمانی احاطه شده است.	راه‌پله به شکل مستطیل با کترین مساحت ممکن است و در وسط پلان طبقه قرار دارد.		
۸	ایجاد حس امنیت با توجه به خصوصی بودن فضاهای اطراف. ایجاد آسایش اقلیمی با توجه به نور و تهویه طبیعی.	فقط برای گذر بین طبقات استفاده می‌شود.	از طریق پنجره‌ها به ساختمان‌های روبرو و برعکس نفوذپذیری بصری دارند.	از ورودی ساختمان و واحدهای مسکونی قابل دسترسی است.	نیمه‌خصوصی	از یک طرف به نما و طرف‌های دیگر توسط توده ساختمانی احاطه شده است.	راه‌پله به شکل مستطیل با کترین مساحت ممکن است و در نمای اصلی ساختمان قرار دارد.		

ایجاد ابعاد و اشکال یکسان برای فضاهای میانی گردید. در دوره‌ی بعدی، با شروع به ساخت مجتمع‌های مسکونی اجتماعی، فضای حرکت سواره از حرکت پیاده جدا شد و شکل معابر بر اساس پیکره‌بندی ساختمان مسکونی و دسته آن‌ها تغییر یافت. بدین ترتیب، معابر از فضای نیمه‌خصوصی به فضای عمومی تبدیل شدند و برای ارتقای کیفیت محیطی و سرزندگی و آسایش اقلیمی، حرکت سواره از حرکت پیاده‌رو جدا شد.

بافت معابر (شکل ۳۰) در ابتدا کاملاً ارگانیک بوده است. هنگامی که تردد خودروها در خیابان‌ها اولویت یافت، واحدهای همسایگی به شکل مستطیلی درآمدند، ابعاد قطعات زمین ساختمان‌های آپارتمان به‌طور منظم و مساوی تقسیم نمی‌شد و فاصله بین ساختمان‌ها یکسان نبود. در مراحل بعدی، فاصله‌ی بین ساختمان‌ها یا ابعاد فضای باز بر اساس ارتفاع ساختمان و عرض خیابان تعیین شد. این امر موجب

شکل ۳۰ - فضاهای معابر. منبع: نگارندگان

دسته مسکن	کیفیت‌های محیطی				مالکیت	ویژگی‌های کالبدی			فضاهای میانی
	امنیت، آسایش اقلیمی	انعطاف‌پذیری و سرزندگی	تفویذپذیری بصری	دسترسی فیزیکی		محموریت	موقعیت	شکل	
۱	ایجاد حس امنیت و آسایش اقلیمی با سلسله‌مراتب دسترسی و ایجاد انسانی متناسب با اقلیم	کوچه‌ها فضاهای برای تعاملات اجتماعی بین همسایگان بوده است.	از هرگونه تفویذپذیری بصری جلوگیری می‌کند.	هر کوچه تقریباً به ۳ تا ۵ خانه دسترسی دارد.	عمومی	تمام فضاهای اطراف گذر یا دیوار خانه‌های حیاط دار احاطه شده است.	کوچه‌ها پارک و دارای سلسله‌مراتب هستند و به بی‌ریخت ختم می‌شوند.		معابر
۲-۳	کاهش حس امنیت و آسایش صوتی با توجه به ابعاد کم پیاده‌رو و حضور بیشتر خودرو	تامل اجتماعی با ساکنان طبقه همکف از فضاهای پیاده‌رو امکان پذیر است.	تفویذپذیری به فضاهای خصوصی طبقه همکف دارد. معابر از همه بالکن‌ها قابل مشاهده هستند.	هر پیاده‌رو در هر واحد همسایگی حداقل به سه ساختمان باز می‌شود.	عمومی	خیابان‌ها، واحدهای همسایگی را احاطه کرده‌اند.	خیابان‌ها و پیاده‌رو دارای شبکه ای هندسی هستند. شکل قطعات زمین یکسان نیست.		
۴-۵	کاهش حس امنیت و آسایش صوتی با توجه به ابعاد کم پیاده‌رو و حضور بیشتر خودرو	پاوجود حیاط جلو، ارتباط پیاده‌رو با طبقه همکف کمتر شده است.	تفویذپذیری به فضاهای خصوصی طبقه همکف دارد. معابر از همه بالکن‌ها قابل مشاهده هستند.	هر پیاده‌رو در هر واحد همسایگی حداقل به سه ساختمان باز می‌شود.	عمومی	خیابان‌ها، واحدهای همسایگی را احاطه کرده‌اند.	خیابان‌ها و پیاده‌رو دارای شبکه ای هندسی هستند. قطعات زمین شکلی هندسی دارند.		
۵-۷	ایجاد حس امنیت و آسایش اقلیمی با جداسازی حرکت سواره و پیاده.	در فضای سبز حائل بین معابر و طبقه همکف، امکان انجام فعالیت‌های مختلفی وجود دارد.	تفویذپذیری بصری کمی از معابر به فضاهای خصوصی طبقه همکف وجود دارد. معابر از همه بالکن‌ها قابل مشاهده هستند.	پیاده‌روها دارای فضای سبز در دو طرف به‌مثابه منقله حائل بین خود و طبقه همکف هستند.	عمومی	پیاده‌روها واحد همسایگی را احاطه کرده‌اند.	خیابان‌ها از پیاده‌رو جدا و به پارکینگ‌هایی در اطراف واحد همسایگی منتهی شده‌اند.		
۸-۷									

فعالیت خصوصی مناسب نبوده و با وجود مالکیت خصوصی آزادانه مالکان نمی‌توانستند فعالیت را در آنها انجام بدهند، بنابراین به فضاهای نیمه‌خصوصی تبدیل شده‌اند. در مراحل بعدی، فضاهای سبز عمومی مانند پارک‌های واحد همسایگی به وجود آمد. اما عمومی بودن آن‌ها و فقدان انعطاف‌پذیری و سرزندگی برای انجام فعالیت‌های مختلف، ارتباط ساکنان را با فضای سبز کاهش داده است. هرچند، این فضاها به ایجاد آسایش اقلیمی در واحد همسایگی کمک کرده‌اند.

فضاهای سبز (شکل ۳۱) از فضاهای کاملاً خصوصی به فضاهای کاملاً عمومی تبدیل شدند. ابتدا فضای سبز در حیاط متناسب با نیازها و فعالیت‌های روزمره کاربران مانند استراحت کنار درخت‌ها یا کاشتن درختان پرتقال بوده؛ اما با تقلیل آن به نوارهای سبز کنار پیاده‌رو و حیاط پشتی که از همه طبقات رویت‌پذیر است، انعطاف، سرزندگی و آسایش اقلیمی محیط مسکونی کاهش یافته است. در نتیجه، فضاهای سبز دیگر برای

شکل ۳۱ - فضاهای سبز. منبع: نگارندگان

دسته مسکن	کیفیت‌های محیطی				مالکیت	ویژگی‌های کالبدی			فضاهای میانی
	امنیت، آسایش اقلیمی	انعطاف‌پذیری و سرزندگی	نفوذپذیری بصری	دسترسی فیزیکی		محموریت	موقعیت	شکل	
۱-۲	ایجاد حس امنیت و آراش با توجه به درون‌گرایی و وجود سبزیگی	فضای سبز مرکز اصلی دورهمی خانواده‌های سنتی بوده است. در حیاط از درختان مثمر استفاده می‌شد.	دید به حیاط از همه اتاق‌های واحد مسکونی در طبقه همکف، طبقه اول و پام میسر است.	نفوذپذیری بصری فقط از فضاهای خصوصی اطراف حیاط مسکن است.	خصوصی	بین فضای باز حیاط و جداره‌های اتاق‌های خصوصی واحدهای مسکونی قرار دارد.	در حیاط مرکزی خانه		فضای سبز
۳	ایجاد حس امنیت با توجه به تأمین مرز بین حیاط‌های ساختمان‌های مجاور	اشراف مستقیم به فضای سبز مانع انجام دادن فعالیت‌های خصوصی و در نتیجه تنوع فعالیت‌ها می‌شود.	دید به حیاط از پنجره‌ها و بالکن‌های طبقه بالای واحد همسایگی میسر است.	نفوذپذیری بصری از اتاق‌های خصوصی واحدهای مسکونی طبقه همکف مسکن است.	خصوصی	کنار جداره‌ها درحد فاصل بین حیاط‌های پشتی ساختمان‌ها قرار دارد.	فضاهای سبز در حیاط پشتی به شکل نوباری هستند. در پیاده‌روها حضور درختان محسوس است.		
۴-۵-۶-۷-۸	کاهش حس امنیت با وجود تعداد زیاد ورودی، ولی کمک به ایجاد مرز و تأمین محریت	اشراف مستقیم به فضای سبز مانع از انجام فعالیت‌های خصوصی و در نتیجه تنوع فعالیت‌ها می‌شود.	دید از پنجره‌ها و بالکن‌های طبقه بالای واحد همسایگی.	دسترسی از اتاق‌های خصوصی واحدها در طبقه همکف، فضای باز ورودی، و پیاده‌رو	خصوصی	از یک‌طرف با پیاده‌رو و از جهات دیگر با دیوار حیاط ساختمان‌های مجاور احاطه می‌شود.	در حیاط‌های طبقه همکف		
۴-۵-۶-۷-۸	اشراف از ساختمان‌های مسکونی باعث ایجاد حس امنیت می‌شود.	اشراف از درختانی مانند زیتون، فضای سبز برای فعالیت عمومی سازمان‌دهی نشده است.	دید از پنجره‌ها و بالکن‌های طبقه بالای واحد همسایگی.	دسترسی از پیاده‌رو	نیم عمومی	اطراف آن پیاده‌رو است.	در پارک مستطیل کوچک بین ساختمان‌ها		

باین‌حال محریت و سرزندگی فضاها

نتیجه‌گیری

کاهش‌یافته است. همچنین، با حذف یا کاهش ابعاد فضاهای نیمه عمومی و نیمه خصوصی دسترسی فیزیکی کاهش‌یافته است. نور طبیعی و تهویه به‌طور قابل‌توجهی در سیر تحول فضاها متفاوت است. در مسکن سنتی به واسطه وجود حیاط‌های مرکزی و شناسیل، فضاها اغلب تهویه و روشنایی طبیعی بهتری داشتند. در مقابل فضاهای مسکن جدید به سیستم‌های فنی متکی هستند که می‌تواند بر کیفیت محیطی آن‌ها تأثیر بگذارد.

در بررسی سیر تحول بالکن‌ها در مسکن رسمی حلب می‌توان دید که ساختمان‌های آپارتمانی ابتدا در دوران استعمار فرانسه شبیه طرح‌های غربی دارای بالکن‌های کوچک‌تر و تزئینی بوده‌اند. اما در طرح‌های مسکن جدیدتر فضاهای بالکن کم‌کم به فضاهای بزرگ‌تر و مشترک با کیفیت‌های محیطی مناسب برای فعالیت‌های اجتماعی خانواده‌ها و همسایگان تبدیل شده‌اند. این روند تغییرات از حیاط درون به بالکن می‌تواند به تغییرات نیازهای اجتماعی- فرهنگی جامعه حلب از فضاهای نیم‌باز و باز مسکن را نشان می‌دهد. درحالی‌که حیاط مرکزی از مسکن‌های آپارتمانی حذف شده، سعی بر این بوده که بالکن‌ها با مساحت بیشتر نقش جایگزین را ایفا کنند.

در خانه‌های سنتی و حیاط دار با توجه به موقعیت و محصوریت فضاهای میانی در واحد همسایگی می‌توان فهمید که با گذر زمان تعداد این فضاها افزایش یافته و ارتباط آن‌ها با بقیه فضاها تغییر کرده است. نتایج نشان می‌دهد تعداد فضاهای ورودی از خانه سنتی تا خانه‌های دوره اخیر کاهش نیافته که اهمیت محریت در فضاهای داخلی واحد مسکونی را آشکار می‌سازد. این امر با وجود مالکیت خصوصی و موقعیت درون واحد مسکونی ولی از طریق شکل شکسته

این تحقیق به بررسی سیر تحول فضاهای میانی در شهر حلب با تمرکز بر ویژگی‌های کالبدی و کیفیت محیطی آن و الگوی مالکیت در پنج دوره تاریخ متمایز پرداخته است. با تجزیه و تحلیل هشت دسته مسکن و گونه‌های فضاهای میانی در آن، روندها و همبستگی‌های قابل‌توجهی شناسایی شده که تکامل این فضاها را روشن می‌کند.

پس از دوران استعمار فرانسه، همانند دیگر شهرهای سوریه، در حلب نیز تغییرات بسیاری در بافت مسکونی رخ داده است. فضاهای میانی هم به‌عنوان جزئی از این بافت، دگرگونی درخور توجهی پیدا کرده که ماهیت رابطه مردم و خانه‌هایشان را تغییر داده است. فضاهای میانی، به‌ویژه در واحدهای همسایگی، علاوه بر فضای عبور، فضاهای تعاملی هستند که ارتباط اعضای خانواده و همسایگان را با یکدیگر برقرار می‌کنند. این مقاله به بررسی فضاهای میانی واحدهای همسایگی در سیر تحول تاریخی مسکن رسمی حلب در نقش فضاهای گذر و فضاهای اتصال پرداخته است.

تحلیل‌های صورت گرفته با بررسی ویژگی‌های کالبدی و کیفیت‌های محیطی و مالکیت فضاهای میانی، نشان‌دهنده کاهش انعطاف‌پذیری، سرزندگی و امنیت فضاهای گذر و افزایش نفوذپذیری بصری و دسترسی فیزیکی فضاهای اتصال در سیر تاریخی مسکن است. مساحت، محصوریت و ابعاد فضاهای میانی با گذشت زمان کاهش یافته‌اند. این کاهش به‌ویژه در فضاهای گذر مانند راه‌پله و ورودی‌ها قابل‌مشاهده است، درحالی‌که فضاهای واحد مسکونی و فضاهای سبز اندازه‌ها و ابعاد بیشتری پیدا کرده‌اند.

نفوذپذیری بصری در دوره‌های اخیر به دلیل طراحی مدرن که به نفع فضاهای باز و پنجره‌های بزرگ بوده، افزایش یافته است.

این یافته‌ها نشان می‌دهد که سیر تحول فضاهای میانی در حلب با تغییرات گسترده‌تر اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی مرتبط است. حرکت به سمت شخصی‌سازی فضاهای سکونت و عمومی‌سازی فضاهای محله و واحد همسایگی منجر به ایجاد فضاهای کوچک‌تر در مقیاس ساختمان مسکونی است که بر کیفیت اجتماعی و محیطی واحدهای همسایگی نیز تأثیر می‌گذارد. تغییرات در ویژگی‌های کالبدی و کیفیت محیطی منعکس‌کننده رویکرد پیشرفت‌سازی محله‌های مسکونی اما همچنین مبادلات بین فضاهای سنتی قبل از استعمار و مدرن‌پسااستعمار را برجسته می‌کند.

گونه‌شناسی ارائه‌شده، گامی نخست برای شناسایی و طبقه‌بندی فضاهای میانی پیش از جنگ شهر حلب است. نتایج این پژوهش می‌تواند در تدوین ملاحظات کالبدی- محیطی فضاهای میانی مسکن حلب راهگشا باشد. همچنین، می‌تواند تسهیل‌کننده پژوهش‌های آینده در زمینه بررسی وجوه عملکردی- رفتاری و ادراکی- معنایی فضاهای میانی شود. و متناسب با فرهنگ و شیوه زندگی ساکنان حلب در دوران پسا جنگ، دریچه‌ای برای ارتقای طراحی این فضاها بگشاید.

توجه به فضاهای میانی برای ارتقای تعاملات اجتماعی و کیفیت‌های محیطی واحدهای همسایگی در توسعه متوازن شهری حائز اهمیت است. سیاست‌هایی در راستای ایجاد فضاهای نیمه‌عمومی، مانند حیاط‌های جمعی و فضاهای سبز می‌تواند انسجام اجتماعی و زیست‌پذیری را در بافت‌های مسکونی افزایش دهد. معماران نیز می‌توانند با ایجاد فضاهای میانی منعطف و انطباق‌پذیر با سبک زندگی ساکنان به ارتقای محیط مسکونی کمک کنند.

در این راستا، پژوهش‌های مشابه متمرکز بر مطالعات تطبیقی با سایر شهرهای تاریخی می‌تواند بینش بهتری در مورد عوامل مؤثر بر توسعه فضاهای میانی ارائه دهد. همچنین، تحقیقات بیشتر می‌تواند تأثیر سیاست‌ها و گونه‌های مختلف معماری شهری را بر کیفیت و عملکرد این فضاها بررسی کند. علاوه بر این، مطالعات بیشتر در زمینه سیر تحول مسکن می‌تواند در بلندمدت به شناسایی آسیب‌ها و قوت‌های شیوه‌های مختلف طراحی کمک کند.

و غیرمستقیم ورودی‌های سنتی تا ایجاد فضای لابی در واحد مسکونی در گونه‌های جدیدتر آشکار می‌شود. به این ترتیب، تمایز میان درون و بیرون فضای خصوصی حفظ شده است.

ورودی ساختمان‌های آپارتمانی در دسته‌های ۳-۴-۵ نیز بزرگ‌تر و با دسترسی فیزیکی بیشتر بوده‌اند و مالکیت اشتراکی داشته‌اند. و به گونه طراحی شده‌اند که تعامل اجتماعی بین خانواده‌های ساکن و مردم غیر ساکن در ساختمان را تسهیل کنند. اما در دو دوره اخیر فضاهای ورودی ساختمان‌ها کوچک‌تر و فقط متعلق به ساکنان ساختمان شده‌اند که نشان‌دهنده حرکت به سمت حذف فضاهای نیمه عمومی، خصوصی‌تر شدن فضاها و کاهش تعاملات اجتماعی است.

فضاهای راه‌پله از فضاهای با محصوریت خصوصی با ابعاد کم و مالکیت خصوصی و نفوذپذیری بصری خصوصی به فضای با مالکیت نیمه‌خصوصی فاقد نورگیری و تهویه طبیعی و رطوبت بالا تبدیل شده که امنیت و سرزندگی کمتری را فراهم می‌کند.

با افزایش تعداد حیاط‌های واحد مسکونی، کاهش مساحت آن، و ارتباط آن از طریق نفوذپذیری بصری به فضاهای عمومی و نیمه‌خصوصی واحدهای مسکونی دیگر، علاوه بر تغییر کاربرد فضا، حس امنیت آن را کاهش داده است.

در ابتدا ابعاد و شکل معابر بافت سنتی، امنیت و آسایش اقلیمی را ایجاد کرده است. سپس ورود خیابان‌های عریض باعث شد سرزندگی و آسایش اقلیمی آن کاهش بیابد. اما در مراحل اخیر با جدا کردن حرکت پیاده و سواره و اضافه فضاهای سبز در معابر منجر به کیفیت‌های محیطی بالاتر شده است. به طوری که آسایش اقلیمی تأمین شود و با نفوذپذیری بصری از همه بالکن‌ها، امنیت آن افزایش یافته است.

به این ترتیب، می‌توان گفت در سیر تحول مسکن و فضاهای میانی حلب، تغییراتی ناگهانی در دوران اشغال فرانسه اتفاق افتاده است. ولی در دوره‌های بعد از آن تغییراتی تدریجی در شکل و موقعیت و کیفیت محیطی فضاهای میانی قابل تشخیص است. از جمله می‌توان به تبدیل فضاهای گذر از کاملاً خصوصی به نیمه عمومی و از نیمه‌خصوصی به عمومی و افزایش تعداد آن‌ها اشاره کرد. همچنین، فضاهای اتصال علی‌رغم مالکیت خصوصی، از طریق نفوذپذیری بصری به فضاهای نیمه‌خصوصی و نیمه عمومی تبدیل شده‌اند. کاهش ابعاد فضاهای حیاط، ورودی، راه‌پله آن‌ها را تبدیل به فضاهایی با انعطاف‌پذیری، سرزندگی و امنیت کم کرده است. تمام این نتایج حاکی از افت کیفیت فضاهای میانی واحد مسکونی و ساختمان‌های آپارتمانی و توجه بیشتر به کیفیت فضاهای میانی مانند فضای سبز و پیاده‌رو و حرکت سواره است.

منابع فارسی

پاکزاد جهان‌شاه، (۱۳۹۸)، *سیراندیشه‌ها در شهرسازی (۳) از فضا تا مکان*، انتشارات آرمانشهر، چاپ پنجم
ساسانی، م؛ عینی فر، ع؛ و ذبیحی، ح (۲۰۱۶). تحلیل رابطه بین کیفیت فضای میانی و کیفیت های انسانی-محیطی مورد پژوهی
مجتمع های مسکونی شهر شیراز. *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*. ۲۱(۲)، ۶۹-۸۰.
عینی فر، ع. علی‌نیا، ا. (۱۳۹۳). تبیین مفهوم بیرون و درون در فضاهای مابین مسکن آبارتمانی. *نشریه هنرهای زیبا-معماری و
شهرسازی*. دوره ۱۹ : ۶۶ - ۵۵

فلاح، محمد صادق؛ شهیدی، صمد (۱۳۹۴) نقش مفهوم توده - فضا در تبیین مکان معماری، *باغ نظر*، شماره ۲۵، مهر و آبان
۱۳۹۴ / ۳۸-۳۷

قاسمی اصفهانی، مروارید. (۱۳۹۰). *اهل کجا هستیم؟ هویت بخشی به بافت‌های مسکونی*، چاپ دوم، تهران: نشر روزنه.
لینچ، کوین. (۱۳۸۱). *سیمای شهر (منوچهر مزینی، مترجم)*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
معینی، مهدیه؛ اسلامی، سید غلامرضا. (۱۳۹۱). رویکرد تحلیلی به کیفیت محیط مسکونی معاصر؛ نشریه هویت شهر، ۶(۱۰)، سال
ششم، ۴۷-۵۸

نوری، الهام، (۱۴۰۰)، فضاهای مفصلی، راهکاری در پایداری معماری، *دوفصلنامه اندیشه معماری*، نشریه علمی، سال پنجم، شماره
نهم، بهار و تابستان ۱۴۰۰، ص ۱۲۱-۱۳۴
هرناندز، فیلیپ، (۱۴۰۲)، *هومی بابا برای معماران*، ترجمه شادی عزیزی - شارین شیرمحمدیان، انتشارات کتابکده کسری، تهران

منابع عربی

المقرم، أسماء، عنبکی، جنان، (۲۰۱۳)، *فضاء المابین فی العمارة (دراسة فی طبیعة فضاء المابین الفعال)*، *مجلة الجامعة
التكنولوجية فی العراق*، بغداد، العدد ۳۲، ص ۱۹ - ۴۳
توما، ناریمان، (۱۹۹۳) *التراث الهندسی والعمرائی لحدی العزیزیه بحلب*، رساله ماجستیر فی تاریخ العلوم التطبيقیه، معهد
التراث العلمی العربی بحلب، حلب
جاسر، لمیاء، (۱۹۹۲)، *تطور عمارة البیوت الحلبیه الکبری فی الفتره العثمانیه*، *مجلة دراسات فی آثار الوطن العربی*، العدد ۱۲
جان کلود، دافید، حریتانی، محمود، ۲۰۱۱، *حلب مدینه التاریخ*، شعاع للنشر والعلوم، حلب
داخل، لوی (۲۰۱۷) *حلب حضارات کالذهب وتکرار للدمار و العمار*، مؤسسه الصالحانی، دمشق
دوری، امانی، (۲۰۱۶)، *أهمیه التکوین الحجمی للدراسات المعماریه فی السکن الاجتماعی - حاله دراسیه مدینه حلب*، رساله
ماجستیر فی الهندسه المعماریه، کلیه الهندسه المعماریه، جامعه حلب، حلب
عاشور، حسام (۲۰۱۶) *الدور البئی للنظام العمرائی فی التجمعات السکنیه (السکن المنفصل)* - حلب حاله دراسیه - رساله
ماجستیر فی جامعه حلب، حلب
قندجی، لیلی (۲۰۱۳) *التحولات التصمیمیه للعمارة السکنیه فی المدن السوریه منذ عهد الاستقلال وحتى وقتنا الحالی* (مدینه
حلب: حاله دراسیه)، بحث اعد لنیل درجه الدكتوراه فی التصمیم المعماری، جامعه حلب، حلب
ناصر، عدنان، (۲۰۱۸) *أثر المرونه فی عملیه تصمیم وتشیید المبانی السکنیه المستدامه*. رساله ماجستیر، کلیه الهندسه
المعماریه جامعه دمشق، دمشق

منابع انگلیسی

- Alexander, C. (1977). *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. Oxford University Press.
- Altman, I. (1975). *The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Territory, and crowding*.
- Appleyard, D., & Jacobs, A. (1987). Toward an urban design manifesto. *Journal of the American Planning Association*, 53(1), 112-120.
- Al-Muqaram, A. M., & Al-Anbaki, J. H. (2014). In-Between Space in Architecture A Study in the Nature of Active In-Between Space. Eng. Technol. University of Technology. Iraq. Baghdad, Iraq. J, 32, 19-43. (in Arabic)
- Ashour, H. (2016), Environmental and Humanitarian consideration in Detached Housing Architecture: Case study - Aleppo City, MSc thesis, Faculty of Architectural Engineering, Aleppo. (In Arabic)
- Boettger, T. (2014). *Threshold spaces: Transitions in architecture - analysis and design tools*. Basel: Birkhäuser.
- Burns, R. (2016). *Aleppo: a history*. Taylor & Francis.
- Carmona, M. (2010) Contemporary public space: part one, critique, *Journal of Urban Design*, 4809(September), pp. 123–148. doi:10.1080/13574800903435651.
- Carmona, M. (2019). Principles for public space design, planning to do better. *Urban Design International*, 24, 47-59.
- David, J, Haritani, M, 2011, Aleppo, the city of history, Sha'a for Publishing and Sciences, Aleppo(In Arabic)
- Dakhel, Louay (2017) Aleppo, civilizations like gold and repetition of destruction and construction, Al-Salehani Foundation, Damascus(In Arabic)
- Doury, Amany, The importance of spatial composition of architectural studies in social housing: Case study: Aleppo. MSc. Thesis. Architectural Engineering Faculty, University of Aleppo, Aleppo. (In Arabic)
- Einifar, A., & Aliniay Motlagh, A. (2014). Explaining the Concept of Outside-Inside in In-Between Spaces of Apartment Housing “The Case Study of Balcony in Three Types of Tehran Residential Complexes. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 19(2), 55-66. doi: 10.22059/jfaup.2014.55391(In Persian)
- Erdogan, s. & Birol, G., (2020), Experience of Publicness in Housing Design from 20th Century to Today: Three Examples From Turkey, Vii. International Virtual Architectural Design Conference, Archdesign '20 CONFERENCE PROCEEDINGSÖzgür, Öztürk DAKAM YAYINLARI, Istanbul.
- Falahat, M. S., & Shahidi, S. (2015). The Role of Mass - Space Concept in Explaining the Architectural Place. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 12(35), 27-38. (In Persian)
- Farhady, M., & Nam, J. (2009). Comparison of In-between Concepts by Aldo Van Eyck and Kisho Kurokawa-Through Theories of 'Twin Phenomena' and 'Symbiosis'. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 8(1), 17-23.
- Ghasemi Isfahani, M. (1390). Where are we from: giving identity to residential contexts, 2nd edition, Tehran: Rozeneh Publishing.(In Persian)
- Gehl, J (2011), *Life between Buildings: using public space*. Island press
- Hajer, M & Reijndorp, A (2001), *In Search of New Public Domain*, NAI Publishers, Rotterdam.
- Hernandez, F. (2023), Homi .K BHA BHA, translation: Shadi Azizi – Sharin ShirMohammadian, Kasra publishing, Tehran (In Persian)
- Ismail, R. H. (2015). Adaptation of housing design to culture change in Syria: concepts and practices in the city of Lattakia (Doctoral dissertation, Heriot-Watt University). Edinburgh. U.K .
- Jacobs, J. (1992). *The death and life of great American cities*. 1961. New York: Vintage, 321, 9783839413272-099.
- Jasser, L, (1992), The development of the architecture of the great houses of Aleppo in the Ottoman period, Studies in the Antiquities of the Arab World Journal, Issue 12 (In Arabic)
- Kandakji, L. (2013) Design Transformations of Residential Architecture in the Syrian Cities since Independence till Now - Case study Aleppo. PhD. Thesis. Aleppo University. Aleppo. (In Arabic)
- Kassouha, S. (2020). Transferring experiences of post-war West Germany in social housing to

- reconstruction strategies after the war in Syria. Faculty of Architecture and Urban Planning of the University of Stuttgart. Germany
- Lauria, A., & Vessella, L. (2021). *Small Forgotten Places in the Hearth of Cities: On the residuality of public spaces in historical contexts: Florence as a case study* (p. 156). Firenze University Press.
- Lee, D., & Scholten, N. (2022). Do welfare states need privately owned public spaces? The relevance of and need for such spaces in German cities. *Journal of Urban Design*.
<https://doi.org/10.1080/13574809.2022.2036110>
- Lynch, K. (2001), *The Image of the city*, Translation Manochesar Mazini, Tehran: Tehran University Press. (In Persian)
- Kimmel, L. (2021). *Architecture of threshold spaces: a critique of the ideologies of hyperconnectivity and segregation in the socio-political context*. Routledge.
- Luz, A. (2006). Places in-between: the transit (ional) locations of nomadic narratives. *Place And Location Studies In Environmental Aesthetics And Semiotics Date*, 5, 143-165.
- Moeini, M., & Islami, S. (2012). an Analytic Approach Towards the Quality of Contemporary Residential Environment. *Hoviatshahr*, 6(10), 47-58. (In Persian)
- Moudon, A. V. (1994) Getting to know the built landscape: typomorphology, in: A. F. Karen & L. H. Schneekloth (Eds) *Ordering Space: Types in Architecture and Design* (New York, NY: Van Nostrand Reinhold).
- Nasseh, Adnan, (2018), *The Effect of Flexibility on the process of Designing and Constructing Sustainable residential Buildings*. MSc. Thesis, Architectural Engineering Faculty, University of Damascus, Damascus. (In Arabic).
- Nooraddin, H. (2002). In-between space: Towards establishing new methods in Street Design. *Global Built Environment Review*, 2(1), 65-77.
- Nouri, E. (2021). Interconnection spaces, a solution to architectural sustainability. *Journal of Architectural Thought*, 5(9), 120-134. doi: 10.30479/at.2020.12115.1388 (In Persian)
- Özgen, E. Y. (2002). *An analytical approach to semi-private and semi-public spaces within the context of urban housing pattern*. Izmir Institute of Technology (Turkey).
- Pakzad, J. (2019), *An intellectual history of urbanism* (3) from space to time, Arman Shahr, Tehran, 5th edition. (In Persian)
- Pallasmaa, J. (2012). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. Wiley, Third Edition
- Relph, Edward; (1976) *Prospects of Places*, in: Larice, Michael; Elizabeth Macdonalds, *The Urban Designer Reader*, 2006, Routledge
- Toma, N (1993) *The architectural and urban heritage of Al-Aziziyah neighborhood in Aleppo*, Master's thesis in the history of applied sciences, Institute of Arab Scientific Heritage in Aleppo, Aleppo University, Aleppo (In Arabic)
- Trancik, R. (1991). *Finding lost space: theories of urban design*. John Wiley & Sons.
- Saad, A., & Stellmach, T. (2016). Aleppo 2025 city development strategy: a critical reflection. In *Urban Design in the Arab World* (pp. 115-130). Routledge.
- Sasani, M. (2016). An Analysis of Relation Between Quality of In-between Space and Human-Environment concepts in Residential Complexes Case studies: selected residential complexes in shiraz. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 21(2), 69-80. doi: 10.22059/jfaup.2016.60162 (In Persian)
- Sensual Design Studio (Marchetti, P., Ferrier, J., Simay, P., Mompean, E., Alvarez, E., Gastesoleil, F., Goutelle, F., Rachtet, C. and Van Steenkiste, M.) (2018), *A History of Thresholds - Life, Death and Rebirth*, Jovis, Berlin.